

УДК [336.221/.225+353] (430) “15/16”

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ (1587–1632)*

Олексій ВІННИЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Податкові постанови як особливий вид парламентських актів виокремились з конституції сейму Польського королівства в першій половині XVI ст. З часом ці постанови – під назвою “поборових універсалів” – набули усталеної форми, являючи собою звернення (універсал) короля до мешканців усієї країни про необхідність сплати податку і, водночас, інструкцію, яка докладно окреслювала порядок його збору. Прагнення широкого загалу шляхти контролювати податкову сферу обумовило появу численних згадок про сеймики в текстах сеймових поборових універсалів. Останні в роки правління в Речі Посполитій короля Зигмунта III Вази (1587–1632) фактично стали документами, які регламентували функціонування сеймикової системи в країні. Частково це було пов’язано з появою нового типу шляхетських зібрань – післясеймових сеймиків. У поборових універсалах регулювалися або просто згадувалися різні аспекти діяльності сеймиків в окремих воєводствах і землях: обставини проведення, тематика майбутніх сеймикових дискусій, проведення під час або у зв’язку з сеймиковими зібраннями певних публічних чинностей.

Ключові слова: Річ Посполита, Зигмунт III Ваза, парламентська система, сейм, сеймики, податки, поборові універсали.

Податкові постанови як особливий вид парламентських актів виокремились з конституції сейму Польського королівства в першій половині XVI ст.¹ З часом такі податкові постанови – під назвою “поборових універсалів” – набули загалом стандартної й незмінної форми, являючи собою звернення (універсал) короля до мешканців усієї країни про необхідність збору податку і, водночас, інструкцію, яка докладно регламентувала його (збору) порядок. Зазвичай у поборовому універсалі були окреслені категорії населення, які підлягали оподаткуванню, об’єкти й одиниці оподаткування, розмір податку, час і місце

* Ця стаття логічно попереджає нашу ранішу розвідку: *Вінниченко О.* Функціонування післясеймових сеймиків у світлі податкових актів сеймів Речі Посполитої (1633–1647) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2005. Вип. 39–40. С. 37–68.

¹ *Grodzicki S.* Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ ustawodawczy. Konstytucje sejmowe – pojęcie i próba systematyzacji // *Czasopiśmo Prawno-Historyczne.* Poznań, 1983. T. XXXV. Zesz. 1. S. 170–172.

сплати, санкції щодо неплатників / боржників, спосіб передачі зібраних грошей до державної скарбниці (коронного скарбу) або їх використання на потреби держави і, поміж іншим, вказані особи, котрі мали проводити збір податку – поборці.

Очевидно з огляду на почастішання випадків, коли сейм призначав податки, і збільшення їх розміру, а також через брак довіри до центральної скарбової адміністрації з боку рядового шляхтича, у шляхетських колах вже в другій половині XVI ст. проявляється прагнення контролювати процес збору податків та їх використання. Такий контроль шляхта могла здійснювати найперше через свої станові зібрання – сеймики, брати участь в яких (і, відповідно, впливати на їх рішення) формально міг будь-який шляхтич-землевласник. Вже в поборовому універсалі, прийнятому на сеймі 1567 року, було вказано, що поборці та інші особи, котрі розпоряджалися зібраними грошима, зобов'язані звітувати про свою діяльність на вічах, а якби ті не відбулися – на повітових сеймиках у своїх воєводствах і землях, перед усіма дигнітаріями, земськими урядниками й рицарством. Лише після цього вони могли скласти звіт перед сеймом².

Відтоді в поборових універсалах час від часу обумовлювалися аналогічні, поки що поодинокі випадки, коли поборців зобов'язували відчитуватися про збір податків перед сеймиками в окремих регіонах (воєводствах, землях і повітах*). У тому ж поборовому універсалі 1567 року санкціоновано рішення Белзького воєводства і Холмської землі, шляхта яких ухвалила сплатити впродовж трьох років спеціальний податок (по два гроші з кожного лану) “*na wurgawienie Wierpza*”³: стягнувши цей податок разом із побором, поборці мали представити зібрані гроші у розпорядження повітових сеймиків⁴. Також у поборовому універсалі 1569 року зазначено, що шляхта Ленчицького воєводства для переписування книг місцевого земського суду може зібрати додатковий податок (1 гріш з лану). Поборця мусив стягувати його разом з побором і пізніше прозвітуватися та передати зібрані гроші – на вічах або повітовому сеймику – земським урядникам і двом шляхтичам, обраним для переписування книг так само на вічах або повітовому сеймику⁵.

Невдовзі сеймики почали перебирати на себе ще одну функцію, яка дотепер належала до компетенцій сейму і реалізацію якої фіксували сеймові поборові

² *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane* (далі – *Volumina legum*). Petersburg, 1859. Т. II. S. 77.

* У статті не уніфіковано адміністративний статус деяких регіонів (зокрема, земель / повітів Мазовецького, Підляського і пруських воєводств, Інфлянт, Жмудської землі тощо), який у текстах окремих поборових універсалах міг бути окреслений по-різному.

³ Йдеться про річку Вепр, якою холмська і белзька шляхта сплавила збіжжя та в забезпеченні судноплавності якої була зацікавлена (*Винниченко О.* Інструкція передсеймового сеймику Холмської землі 1593 року // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2002. Т. ССXLIII: Праці Історично-філософської секції. С. 332, 338).

⁴ *Volumina legum*. Т. II. S. 75.

⁵ *Ibid.* S. 106.

універсали – призначення поборців в окремих регіонах. Досвід обрання збирачів податків на сеймиках шляхта здобула під час першого безкоролів'я в історії Речі Посполитої: за поборовим універсалом, прийнятим на елекційному сеймі 1573 року, поборців слід було обирати на майбутніх повітових сеймиках (якщо б цього не сталося, тоді призначати мали підскарбії)⁶. Під час наступного ж безкоролів'я тенденція до податкової самостійності сеймиків стала ще більш виразнішою: в поборовому універсалі, прийнятому на Єнджейовському генеральному з'їзді 1576 року⁷, розпорядження зібраними з поборів грошима та обрання поборців (котрі не мусили звітуватися перед сеймом) застерегли за собою Белзьке, Бжеське, Іновроцлавське, Ленчицьке, Підляське, Равське воєводства і Добжинська земля.

Ця тенденція набула нових проявів у правління короля Стефана Баторія (з часу його володарювання відомі три поборові універсали сеймів – звичайних 1578, 1580 і 1581 років), коли сеймикові зібрання почали претендувати не лише на обрання та звітність поборців, але й на ухвалення рішення про збір самих податків. Зокрема поборовий універсал сейму 1578 року був виданий через три місяці після його завершення (сейм закінчився в березні, а універсал датований 10 червня). Причиною цього стало те, що послы Краківського, Сандомирського й Серадзького воєводств не мали повноважень стосовно ухвалення податків на два роки. Для цих регіонів спеціально було скликано сеймики, які дали згоду на сплату поборів – спершу зібрання Серадзького, потім спільний з'їзд в Корчині Краківського і Сандомирського воєводств⁸ (з певними умовами, зокрема на прохання корчинського сеймика кінцевий термін сплати побору в Короні був відкладений до дня Св. Марціна⁹). Тоді ж втручання сеймиків у регулювання роботи фіскальної системи почало проявлятися й у литовській провінції: згідно з тим же поборовим універсалом сейму 1578 року у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) податок, який за постановою волковиського головного сеймика 1577 року¹⁰ повинен бути зібраним до свята Св. Міхала того ж року, мав бути виплачений (тими, хто досі його не сплатив) до Святочної Неділі в 1580 р.¹¹ (сейм 1580 року у своєму поборовому універсалі повторив цю ухвалу, знову підтвердивши постанову волковиського сеймика і призначивши останній термін збору податку – для тих, хто досі його не сплатив – на день Св. Войцеха

⁶ Ibid. S. 129.

⁷ Ibid. S. 142.

⁸ Ibid. S. 191. Йдеться про скликаний королем корчинський сеймик 22–24 травня 1578 р. (Akta sejmikowe województwa krakowskiego (далі – ASWK). Kraków, 1932. T. I: 1572–1620 / Wydał Stanisław Kutrzeba. S. 86–93).

⁹ Volumina legum. T. II. S. 197.

¹⁰ Йдеться про податковий універсал головного сеймика (з'їзду) ВКЛ, що відбувся у Волковиську 6–18 липня 1577 р. (Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego / Opracował Henryk Lulewicz. Warszawa, 2009. T. II: Okresy panowania królów elekcyjnych. XVI–XVII wiek. S. 37–45).

¹¹ Volumina legum. T. II. S. 192, 195.

в 1580 р.¹²). У поборових універсалах наступних сеймів (1578, 1580, 1581, 1587/1588 років) неодноразово застерігалось, що міста у ВКЛ повинні сплачувати шос згідно з цією ж постановою волковиського сеймика.

Проте за правління Стефана Баторія спроби сеймикуючої шляхти контролювати та розпоряджатися податковими справами ще не набули постійного / регулярного характеру, що проявилось в призначенні збирачів податків у цей період переважно сеймом. Зокрема, в універсал 1578 року вписані поборці для усіх воєводств, земель і повітів (крім Велюньської землі, навпроти якої залишено вільне місце)¹³. Так само в універсалі 1580 року збирачі податків вказані майже для усіх регіонів – крім Брацлавського, Каліського, Київського, Познанського, Равського і прусських воєводств, для яких вони не названі (залишено вільне місце). Як зазначено стосовно цього, “коронний скарб” мав призначити поборців для тих воєводств, для яких цього не було здійснено на сеймі. Натомість у поборовому універсалі звичайного сейму 1581 року поборці вказані для усіх воєводств, земель і повітів, жодні з’їзди чи сеймики не згадуються. Зрештою ще не завжди контроль над збором податків поза сеймом відносили саме до компетенцій сеймиків. Так, згідно з поборовим універсалом сейму 1580 року, призначені в попередні роки поборці повинні були – під загрозою покарання – здійснити розрахунок з поборів на перших після публікації універсалу гродських чи земських роках або вічах (перед дигнітаріями, воєводою або каштеляном, а також гродськими й земськими урядниками та шляхтою, яка на той час збереться), і з цим розрахунком з’явитися на майбутній сейм. Поборці й шафарі (особи, зобов’язані розпоряджатися зібраними з податків грошима), яких призначено в 1580 р., також мусили розраховуватися на майбутньому сеймі¹⁴.

Подальші намагання широкого загалу шляхти контролювати, а згодом і перебрати у свої руки процес збору загальнодержавних податків стали однією з причин розвитку місцевого шляхетського самоврядування. У законодавчій / документальній площині це проявилось у численних згадках про сеймики в текстах сеймових поборових універсалів: останні фактично стають актами, що регламентують окремі аспекти функціонування сеймикової системи в країні. Регулярного характеру таке регламентування набуває в роки правління в Речі Посполитій першого короля зі шведської династії Ваза – Зигмунта III (1587–1632). Це було пов’язано з появою нового типу шляхетських зібрань – післясеймових сеймиків (оскільки послі на них складали звіт-реляцію про роботу сейму їх ще називали реляційними). Уперше їх проведено (ще в якості одноразової акції) в 1591 року. Згідно з тогорічною сеймовою конституцією “Złożenie zjazdow po seymie”, через вісім тижнів після завершення сейму у звичайних місцях було скликано з’їзди для представлення послами скарбових

¹² Ibid. S. 202.

¹³ Ibid. S. 196–197.

¹⁴ Ibid. S. 202–204.

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

рахунків та обрання поборців і депутатів шафарів. Проте ця постанова стосувалася не усієї території Речі Посполитої: сеймики не скликалися у Мазовецькому та інших воєводствах, посли яких обрали названих виконавчих осіб на сеймі¹⁵.

Наприкінці XVI – у першій третині XVII ст. проведення сеймиків після успішного (а згодом і після безрезультатного) сейму стало звичайною практикою. Проте постанови, яка б регулювала скликання і проведення післясеймових сеймиків як постійно діючого інституту в Польському королівстві – на відміну від ВКЛ¹⁶ – сейми так і не ухвалили¹⁷. Як наслідок, кожен сейм мав спеціально приймати рішення про проведення сеймиків у кожному воєводстві (землі). Скликання їх формально не було імперативним. На практиці ж посли часто не мали повноважень (чи не бажали нести відповідальність перед виборцями) щодо прийняття тих чи інших рішень про податки або визначення поборці на сеймі і забирали їх “до братії”, тобто для обговорення та вирішення шляхтою окремих воєводств (земель) на реляційних сеймиках. Тож призначення останніх з часом стало обов’язковою умовою виконання сеймових рішень.

Саме емансипація воєводських (земських, повітових) сеймиків і, водночас, відсутність загального правового регулювання діяльності післясеймових зібрань зумовили появу чималого числа сеймових рішень щодо конкретних обставин проведення сеймиків після окремих сеймів і в окремих воєводствах. З тих самих причин ці рішення виявилися розпорошеними у значній кількості сеймових конституцій (для періоду кінця XVI – першої половини XVII ст. їх налічується більше 60; у них переважно йдеться про обговорення й вирішення конкретних питань учасниками окремих сеймиків¹⁸) та, не в останню чергу, в уже згадуваних поборових універсалах.

За 45 років королювання Зигмунта III, на роки правління якого припало становлення інституту післясеймових сеймиків, відбулося 37 сеймів. З них 31 завершився результативно (тобто прийняттям конституцій та / або інших

¹⁵ Ibid. S. 332.

¹⁶ У ВКЛ післясеймові сеймики відбувалися на підставі III Литовського статуту 1588 року (9-й артикул, III-й розділ). Посли кожного повіту, повернувшись з сейму, за посередництвом місцевого воєводи або судового старости скликали сеймик за чотири тижні після завершення сейму. На ньому вони мали повідомити “усім обивателям” про прийняті на сеймі рішення в справах Речі Посполитої та представити завірену копію сеймових постанов (Статути Великого князівства Литовського: У 3 томах / За редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004. Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 книгах. Кн. 1. С. 403; *Lanno II. II.* Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия: Литовско-русский повет и его сеймик. Юрьев, 1911. С. 481–482; *Zakrzewski A. B.* Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki. Warszawa, 2000. S. 145–146).

¹⁷ Про можливі причини цього див.: *Винниченко О.* Функціонування післясеймових сеймиків... С. 37–38.

¹⁸ *Винниченко О.* Конституції сеймів 1576–1647 років як джерело до історії організації і діяльності сеймиків у Речі Посполитій // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Київ; Львів, 2004. Т. II. С. 233–238.

актів), а шість – звичайні сейми 1592 (Інквізиційний), 1597, 1600, 1605, 1606 і 1615 років – не ухвалили жодних рішень.

З числа успішно завершених сеймів більшість (26) видали поборові універсали (причому після сейму 1601 року було видано два поборові універсали)¹⁹, а ще три прийняли інші акти (як правило у формі окремих конституцій), що регулювали збір податків і стосувалися проведення сеймиків: звичайний сейм 1596 року – “O obronie”, “Pobor ziemie dobrzyńskiey”, “Poborcy do wybierania poborow naznaczeni w woiewodztwach” (окремі конституції)²⁰; надзвичайний сейм 1629 року – “Naznaczenie exaktorow do podymnego u seymikow na wybieranie tychże exaktorow w woiewodztwach u ziemiach”, “Poborcy z woiewodztw u powiatow W. X. Lit. pozwolone u poborcy do wybierania ich naznaczeni” (окремі конституції)²¹; надзвичайний сейм 1632 року – “O podatkach Rzeczypospolitey” (окремі акт)²².

Ще два сейми – звичайні сейми 1623 і 1625 років – завершилися успішно, проте не приймали рішення про збір податків²³ і, відповідно, не ухвалювали поборових універсалів чи інших актів податкового характеру, в яких би йшлося про роботу сеймикових зібрань.

Сеймові поборові універсали 1587–1606 років

Поборові універсали та податкові акти, прийняті сеймами в першій половині правління Зигмунта III, містять відносно небагато згадок про функціонування сеймиків (причому не обов’язково післясеймових) або регулювання їх діяльності. У цей час зберігалася ситуація, властива попереднім десятиліттям: сеймикові зібрання виступали на маргінесі фіскальної системи і уваги їм у поборових універсалах присвячено мало. Найчастіше, подібно як і перед тим, йшлося про непризначення на сеймі поборців окремих воєводств (земель) і, відтак, про обрання збирачів податків у регіонах, зокрема на сеймиках (але не обов’язково). Проте тенденція до вилучення виборів поборців зі сеймової компетенції не набула лінійного й поступального характеру: причини відкладення елекції на перший погляд носили okazialny, а не системний характер.

Частими були випадки, коли в сеймових податкових актах не вписували імена збирачів податків в окремих регіонах. Зокрема, в поборовому універсалі

¹⁹ Volumina legum. T. II. S. 270–277 [1587/1588], 296–304 [1589], 319–326 [1590], 333–341 [1590/1591], 348–354 [1593], 355–363 [1595], 380–386 [1598], 404–412 [1601], 416–424 [1601], 424–432 [1603], 453–461 [1607], 475–478 [1609]; T. III. S. 27–35 [1611], 107–117 [1613 I], 123–132 [1613 II], 153–156 [1616], 159–169 [1618], 171–175 [1619], 187–198 [1620], 209–215 [1621], 226–235 [1624], 241–250 [1626 I], 252–259 [1626 II], 266–276 [1627], 281–289 [1628], 299–308 [1629 I]. Поборовий універсал звичайного сейму 1631 року, відомий нам у вигляді тогочасного друку (Vniwersał poborowy na seymie walnym generalnym w Warszawie vchwalony, roku M.DC.XXXI. [Warszawa, 1631]), не включено до *Volumina legum*.

²⁰ Volumina legum. T. II. S. 363–364.

²¹ Ibid. T. III. S. 317–318.

²² Ibid. S. 341–343.

коронаційного сейму 1587/1588 року не названі поборці Брацлавського і пруських воєводств та усіх повітів ВКЛ (натомість призначені й вписані майже для усіх коронних воєводств і земель, крім Познанського воєводства і Велюньської землі, в яких збирачі податків уже були обрані на місцях); сейму 1589 року – трьох пруських воєводств (поборці й шафарі для усіх інших воєводств, земель і повітів вказані)²⁴; сейму 1590 року – Берестейського, Брацлавського, Вількомирського, Ковенського повітів; сейму 1590/1591 року – Белзького, Каліського, Ленчицького, Люблінського, Плоцького, Познанського, Серадзького, пруських воєводств, Велюньської, Вишгородської, Добжинської, Дрогичинської, Інфлянтської (“польської сторони”), Львівської земель; сейму 1593 року – Іновроцлавського, Каліського й Познанського²⁵, Ленчицького, Підляського, Сандомирського (частини повітів), Серадзького і пруських воєводств, Інфлянтської землі та усіх повітів ВКЛ; сейму 1595 року – Бжеського, Брацлавського, Іновроцлавського, Каліського й Познанського²⁶, Київського, Краківського²⁷, Ленчицького, пруських воєводств, Гостинської, Добжинської, Ломжинської, Равської, Сохачевської земель та усіх повітів ВКЛ; сейму 1596 року – Київського воєводства, Добжинської, Інфлянтської, Сяноцької земель; сейму 1598 року – Добжинської й Інфлянтської земель; сейму 1601 року (у першому універсалі) – Іновроцлавського, Каліського²⁸, пруських воєводств, Гостинської, Інфлянтської, Перемишльської земель, Брацлавського, Ковенського, Мінського, Пінського, Річицького, Троцького повітів. Відсутність у поборових універсалах імені збирача податків мало б означати, що його на сеймі призначено не було і послі того чи іншого воєводства (землі, повіту) “взяли до братії” вибори поборці, тобто елекція мусила відбутися в регіоні, за участі місцевої шляхти.

Подібна вказівка щодо обрання збирача податків – “до братії” – у поборових універсалах з цього періоду (до 1606 р.) трапляється нечасто, подекуди

²³ Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty – ustawy – realizacja. Warszawa, 2006. S. 144, 147.

²⁴ Крім того, очевидно через друкарську неточність, навпроти Мазовецького воєводства написано “уроджений” і далі залишено місце для імені, хоча поборці вказані для усіх земель воєводства (Volumina legum. T. II. S. 303).

²⁵ В ухвалі сьредського післясеймового сеймика 20 липня 1593 р., яка – у формі сеймикового поборового універсала – докладно регламентувала порядок збору податків, названі поборці: у Каліському воєводстві – Каспер Модлібовський, у Познанському воєводстві – Анджей Оборніцький (Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego (далі – ASWPK). Poznań, 1957. T. I (1572–1632) / Wydał Włodzimierz Dworzaczek. Cz. 1: 1572–1616. S. 172).

²⁶ Сьредський післясеймовий сеймик 3 травня 1595 р. вочевидь не ухвалив жодних рішень, оскільки король мусив скликати на 30 червня нове зібрання, яке найімовірніше також завершилося безрезультатно (Ibid. S. 182–183).

²⁷ У мандаті, яким скликано прошовіцький післясеймовий сеймик на 25 квітня 1595 р., король наказував, щоб “на цьому з’їзді до збирання ухваленого цього побору поборцю між собою в цьому воєводстві обрали” (ASWPK. T. I. S. 199).

²⁸ У постанові сьредського післясеймового сеймика 3 травня 1601 р. згадано (хоча й не поіменовано) обох поборців, тобто і Познанського, і Каліського воєводств (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 230).

паралельно з пропусками імен поборців. В універсалі 1593 року зазначено, що “до братії” відкладено обрання поборці Іновроцлавського, Ленчицького воєводств, Інфлянтської, Мельницької земель, Берестейського, Ковенського, Ошмянського, Свєцінського повітів; в універсалі 1595 року – лише Велюньської землі; у конституції 1596 року – Брацлавського, Віленського, Вількомирського, Гроденського, Ковенського, Мінського, Мозирського, Мстиславського, Новогродського, Оршанського, Ошмянського, Полоцького, Слонімицького, Троцького, Упітського повітів і Жмудської землі; в універсалі 1598 року – Бжеського, Іновроцлавського, Ленчицького, пруських воєводств, Велюньської і Нурської земель.

Пропущене ім'я збирача податків у поборових універсалах або замітка “до братії” могло означати проведення виборів поборців на сеймиках після сейму. Поборовий універсал 1598 року, в якому також не було поіменовано поборців для усіх повітів ВКЛ, чітко обумовлював, що для їх обрання воєводи мусили якнайшвидше скликати з'їзди після сейму. Однак не обов'язково йшлося про післясеймові сеймики. У другому поборовому універсалі 1601 року так само не вказано збирачів податків у Белзькому²⁹, Бжеському, Брацлавському, Волинському, Іновроцлавському, Каліському й Познанському³⁰, Краківському, Ленчицькому, пруських воєводствах, Галицькій, Добжинській, Інфлянтській, Нурській, Перемишльській, Рожанській, Сохачевській землях і усіх повітах ВКЛ та зазначено, що їх “посли на сеймі поборців не назвали, і до братії обрання їх взяли”. Тому шляхта кожного з названих регіонів мала вибрати поборцю на майбутньому депутатському сеймику і повідомити про це листом підскарбія (якби вибори на цьому “з'їзді” не відбулися підскарбій мусив сам призначити поборців – задля швидкого збору податків).

Проте у поборових універсалах переважно відсутні чіткі вказівки про скликання післясеймових (або інших) сеймиків та, особливо, про час їх проведення. Відтак обрання поборців могло відбуватися і під час інших зібрань шляхти, наприклад сесій місцевих судів: згідно з універсалом 1590 року поборцю Велюньської землі місцева шляхта мала обрати на перших кверелах після Великодня. Детальніше подібний спосіб представлено в універсалі 1603 року. У ньому зазначено, що Белзьке³¹, Брацлавське, Волинське, пруські

²⁹ Вибори поборці, що мали відбутися під час першої після сейму сесії Белзького земського суду (припала на 30 квітня 1601 р.), було відкладено на депутатський сеймик 10 вересня, коли збирачем податків на наступний рік обрано перемишльського мечника Флоріана Сухорабського (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, rkps 15964: Lauda sejmikowe bełskie 1572–1673 (далі – Lauda sejmikowe bełskie), Nr 35, 36).

³⁰ Сьредський сеймик для обрання збирачів другого побору був скликаний королівським універсалом (виданим 12 травня 1602 р. у Варшаві) на 11 червня. Учасники цього зібрання вибрали поборцями: у Каліському воєводстві – Вацлава Ліпського, у Познанському воєводстві – Адама Нарамовського (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 235, 238–239).

³¹ У Белзькому воєводстві відбулося дві елекції поборців: 27 квітня 1603 р. частина місцевої шляхти обрала Павла Рудовського, а наступного дня решта шляхти – Войцеха Мірецького. Обидві

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

воєводства, Варшавська, Інфлянтська, Лівська, Нурська землі відклали обрання поборці “до братії”, а для усіх повітів ВКЛ імен збирачів не вписано. Тож поборців у них мали обирати на кверелах гродських судів після публікації універсалу (виняток становило Волинське воєводство, в якому елекцію призначено на перші луцькі гродські рочки після публікації універсалу). Про результати виборів необхідно було впродовж шести тижнів повідомити коронного підскарбія, за котрим – у випадку, коли б обрання не відбулося – застерігалось право призначати поборців.

Інші податкові питання, якими мали займатися сеймики, у поборових універсалах (до 1606 р.) згадуються епізодично. У двох випадках йшлося про обрання шафарів. На звичайному сеймі 1590/1591 року посла майже усіх воєводств (крім Волинського, Краківського, Мазовецького, Підляського, Подільського, Равського, Руського, Сандомирського воєводств і Велюньської землі) взяли вибори шафарів “на сеймик” (коронні воєводства) або “до братії” (литовські воєводства), що також означало проведення елекцій на призначених сеймом післясеймових з’їздах. В універсалі 1595 року не поіменовано шафарів Бжеського, Іновроцлавського, Каліського й Познанського³², Краківського, Ленчицького, Серадзького, пруських воєводств, Велюньської, Добжинської земель, очевидно їх мали обирати на сеймиках (принаймні для Каліського й Познанського, Ленчицького воєводств і Добжинської землі післясеймові сеймики було призначено). Лише в одному випадку в поборовому універсалі обумовлено податкову звітність перед сеймиками. У 1589 р. попередній розрахунок із зібраних побору та чопового мав бути здійснений на з’їзді дигнітаріїв і урядників у головному місті воєводства (стосовно побору – за чотири тижні після Св. Міхала, стосовно чопового – у наступному році, через чотири тижні після завершення його збору), а остаточний – на майбутніх передсеймових сеймиках.

Натомість почастишали випадки, коли на сеймики окремих воєводств (земель) або цілих провінцій покладалось остаточне рішення про збір податків. Зокрема, заради ухвалення податків скликано: за універсалом 1590/1591 року – “з’їзди” (“на звиклих місцях”, за вісім тижнів після завершення сейму) в усіх повітах ВКЛ (оскільки їх посла не мали повноважень); за універсалом 1593 року – сеймики (“на звиклих місцях”, за п’ять тижнів після завершення сейму, тобто на 20 липня) в усіх повітах ВКЛ і в “деяких” воєводствах Корони³³ (відомо, що “до братії” рішення про сплату побору й чопового взяли пруські та Мазовецьке

сторони протестували проти дій своїх конкурентів і твердили, що зібралися “згідно ухвали минулого краківського сейму” або “на час в універсалі на місці в гроді на кверелах призначених” (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 37, 38).

³² Див. примітку 26.

³³ У документах сьредського післясеймового сеймика 20 липня 1593 р. (був додатково скликаний на цей день королівським універсалом, виданим 15 червня у Варшаві) зазначено, що його учасники зібралися “з ухвали недавно минулого вального коронного варшавського сейму” (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 167, 168, 173).

воєводства, хоча в усіх землях останнього поборці були призначені сеймом); за універсалом 1595 року – сеймики (“на звиклих місцях”, точну дату не вписано: “za niedziel..... po wyszcіu seymu, to iest pierwszy poniedzialek post Dominicam.....”) в Каліському й Познанському³⁴, Ленчицькому воєводствах, Гостинській, Добжинській, Сохачевській землях, послі яких “взяли собі до братії на сеймики своїх воєводств” рішення не лише про сплату поборів, але й використання (*szafunek*) зібраних коштів. Також стосовно сплати / несплати тих чи інших податків мали визначитися зібрання: згідно з універсалом 1590 року, сеймик Познанського й Каліського воєводств – щодо податкових “ретент” (залишків, поза тими, що сьредський з’їзд дозволив передати королю³⁵); згідно з універсалом 1590/1591 року, з’їзд Краківського воєводства – щодо чопового³⁶.

Трапляються в цей період поодинокі випадки, коли в поборових універсалах обумовлено порядок скликання сеймиків в окремих регіонах (у 1598 р. в Інфлянтській землі з’їзди для обрання поборцями “людей певних і гідних” мали якнайшвидше скликати воєводи – венденський, дерптський, парнавський) або виконання сеймикових постанов (у 1598 р., згідно з універсалом сьредського сеймика³⁷, шляхта Познанського й Каліського воєводств повинна була завершити збір затриманого побору 2 травня).

Сеймові поборові універсали 1607–1632 років

Ситуація зазнала змін від часів рокошу Міколая Зебжидовського 1606–1609 років, одним з наслідків якого виявилась фіскальна (і не тільки) емансипація сеймикуючої шляхти. Останнє проявилось у тому, що в поборових універсалах наступних сеймів почали дедалі частіше й докладніше регламентувати або просто згадувати різноманітні аспекти діяльності післясеймових та інших сеймиків в окремих воєводствах і землях. Ці відомості можна поділити на кілька груп: мета призначення післясеймових сеймиків, завдання окремих сеймикових зібрань, тематика майбутніх сеймикових нарад, обставини проведення сеймиків, час і місце їх скликання, здійснення під час або у зв’язку з сеймиковими зібраннями певних чинностей тощо.

Мета скликання сеймиків. Від 1607 р. у сеймових поборових універсалах (або інших податкових актах) зазвичай вказувалось якими саме справами й питаннями мусили зайнятися учасники майбутніх сеймикових зібрань. Найчастіше післясеймові сеймики мали вирішувати питання, пов’язані зі збором

³⁴ Сьредський післясеймовий сеймик був скликаний на 3 травня 1595 р. (на цей день того року припадала п’ятниця) королівським універсалом, виданим 8 квітня в Кракові (Ibid. S. 182).

³⁵ Йдеться про рішення сьредського передсеймового сеймика 8 лютого 1590 р. надати королеві 20 тисяч злотих з грошей, зібраних “з тих минулих поборів” (Ibid. S. 91).

³⁶ В ухвалі прошовицького післясеймового сеймика 13 березня 1591 р. визначено порядок збору податків, у тому числі й чопового (ASWK. T. I. S. 178–179).

³⁷ Йдеться про поборовий універсал сьредського передсеймового сеймика 26 січня 1598 р. (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 203–205).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

податків. Так, остаточне рішення про сплату побору (поборів) повинні були ухвалити (або відкинути) на своїх сеймиках: Белзьке [1609, 1611, 1616³⁸, 1621, 1626 П³⁹, 1627⁴⁰, 1628⁴¹]*, Бжеське й Іновроцлавське [1609, 1611, 1613 П, 1616, 1618, 1620, 1624, 1626 I, 1628⁴²], Брацлавське [1621, 1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Волинське [1609, 1613 П, 1616, 1618, 1626 П, 1627, 1628], Каліське й Познанське [1609⁴³, 1611⁴⁴, 1613 П⁴⁵, 1619⁴⁶, 1620⁴⁷, 1621⁴⁸, 1624⁴⁹, 1626 П⁵⁰, 1627⁵¹, 1628⁵²],

³⁸ Учасники белзького післясеймового сеймика 16 серпня 1616 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі двох, ще одного ланового побору (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 60).

³⁹ Учасники белзького післясеймового сеймика 14 січня 1627 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі двох, ще чотирьох поборів (Ibid. Nr 82).

⁴⁰ Учасники белзького післясеймового сеймика 12 січня 1628 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі чотирьох, ще двох поборів (хоча в поборовому універсалі записано навпаки: два побори ухвалено на сеймі, а чотири – відкладено “до братії”) (Ibid. Nr 85).

⁴¹ Белзький післясеймовий сеймик 31 липня 1628 р., постанова якого збереглася у пошкодженому стані, ухвалив сплатити шість поборів – очевидно ті, що були відкладені “до братії” (Ibid. Nr 86).

* Тут і далі у квадратних дужках подаємо рік проведення сейму, в податкових актах якого згадується той чи інший сеймик. У випадку, коли одного року відбулося два сейми, римськими цифрами позначаємо хронологічно перший (I) і другий (II) з них.

⁴² Учасники радзейовського післясеймового сеймика 1 серпня 1628 р. дали згоду на сплату і перших шести поборів, і других шести поборів, “які усі воеводства взяли до братії” (Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta historyczne do nich służące. Warszawa, 1888. T. II: Lauda i instrukcje 1572–1674. S. 37).

⁴³ Сьредський післясеймовий сеймик 23 квітня 1609 р. (скликаний королівським універсалом, виданим 19 березня в Кракові) вочевидь завершився безрезультатно, і лише на депутатському сеймику 14 вересня каліська й познанська шляхта дала згоду на сплату ланового побору (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 391, 395).

⁴⁴ Сьредський післясеймовий сеймик 11 січня 1612 р. (скликаний королівським універсалом, виданим 15 грудня 1611 р. у Варшаві) вочевидь не відбувся (або завершився безрезультатно), тому щойно на депутатському сеймику 10 вересня 1612 р. було заслухано звіт послів та прийнято рішення про сплату другого побору, відкладеного з сейму “до братії” (Ibid. S. 406, 408, 409).

⁴⁵ Учасники сьредського післясеймового сеймика 17 січня 1614 р. погодилися на сплату шести поборів – крім одного, ухваленого на сеймі, ще п’яти (Ibid. S. 435).

⁴⁶ Учасники сьредського післясеймового сеймика 11 квітня 1619 р. дали згоду на сплату двох ланових поборів із шосом (Ibid. 1962. T. I (1572–1632) / Wydał Włodzimierz Dworzaczek. Cz. 2 (1616–1632). S. 79).

⁴⁷ Учасники сьредського післясеймового сеймика 7–9 січня 1621 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі двох, ще шести ланових поборів і двох чопових (Ibid. S. 95).

⁴⁸ Учасники сьредського післясеймового сеймика 2–4 грудня 1621 р. дали згоду на сплату одного ланового побору з шосом (Ibid. S. 121).

⁴⁹ Учасники сьредського післясеймового сеймика 19 березня 1624 р. дозволили збір (окрім побору “на домашню оборону”) ланового побору з шосом “на оборону України від поган” (Ibid. S. 176).

⁵⁰ Учасники сьредського післясеймового сеймика 29 грудня 1626 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі двох, ще чотирьох ланових поборів (Ibid. S. 223).

⁵¹ Учасники сьредського післясеймового сеймика 4 січня 1628 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі чотирьох, ще двох ланових поборів (хоча “до братії” було відкладено шість поборів) (Ibid. S. 253).

⁵² Учасники сьредського післясеймового сеймика 7 серпня 1628 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі шести, ще шести ланових поборів (Ibid. S. 274).

Київське [1609, 1616, 1618, 1626 II, 1627, 1628], Краківське [1613 I⁵³, 1613 II⁵⁴, 1616⁵⁵, 1620⁵⁶, 1621, 1626 I⁵⁷, 1626 II (*ratunki abo podatki*)⁵⁸, 1627⁵⁹, 1628⁶⁰], Ленчицьке [1613 II, 1619, 1620, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628], Люблінське [1609, 1611, 1613 II, 1624, 1626 II, 1627, 1628], Мальборкське [1626 I], Плоцьке [1611, 1613 II, 1620, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628], Подільське [1609, 1616, 1626 II, 1627, 1628], Поморське [1613 I, 1626 I], Сандомирське [1607, 1613 II, 1618, 1621, 1626 II, 1627, 1628], Серадзьке [1619, 1621, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628], Смоленське [1626 II], Хелмінське [1613 I, 1626 I] воєводства, Бельська [1607, 1624, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628], Варшавська [1626 II, 1627, 1628], Велюнська [1607, 1611, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1626 I, 1627, 1628, 1631], Вишгородська [1613 II, 1624, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628], Віська [1626 II, 1627, 1628], Галицька [1618, 1619⁶¹, 1626 I, 1626 II⁶², 1627], Добжинська [1609, 1613 I,

⁵³ Краківська шляхта заслухала звіт своїх сеймових послів щойно на депутатському сеймику 9 вересня 1613 р., але питання про відкладений “до братії” четвертий побор не обговорювала. Принаймні в сеймовій постанові йдеться лише про призначення й винагороду поборцеві та шафареві (ASWK. T. I. S. 349).

⁵⁴ З тексту сеймового поборового універсалу незрозуміло чи тим же питанням мав займатися також і сеймик Заторського князівства (Volumina legum. T. III. S. 129). Прошовицький післясеймовий сеймик 14 січня 1614 р. фактично не відбувся, оскільки більшість краківської шляхти перебувала на судових сесіях у Кракові, а ті, хто з’їхалися до Прошовиць, не дали згоди на сплату шостого побору, відкладеного з сейму “до братії”. Зрештою королем було скликано ще один сеймик на 24 березня 1614 р., на якому й прийнято податок (ASWK. T. I. S. 351–354).

⁵⁵ Прошовицький сеймик 12 липня 1616 р. обмежився підтвердженням сплати двох поборів, прийнятих краківськими послами на сеймі, натомість про третій побор, взятий “до братії”, у сеймовій постанові не згадується (ASWK. T. I. S. 365–367). З тексту сеймового поборового універсалу незрозуміло чи тим же питанням мав займатися також і сеймик Заторського князівства (Volumina legum. T. III. S. 155), проте відомо, що шляхта останнього протестувала проти ухвал прошовицького сеймика. Відтак 2 серпня король скликав сеймик Заторсько-Осьвенцимського князівства на 16 серпня до Затора для обрання поборці (ASWK. T. I. S. 367–368).

⁵⁶ Учасники прошовицького сеймика 30–31 грудня 1620 р. дали згоду на сплату, окрім прийнятого на сеймі одного побору, ще семи ланових поборів, семи шосів і двох чопових (ASWK. T. I. S. 426–428).

⁵⁷ Учасники прошовицького сеймика 31 березня 1626 р. підтвердили сплату трьох прийнятих на сеймі поборів, а рішення про четвертий побор відклали до депутатського сеймика – “зادля більшої присутності й згоди їх милості панів братії” (Ibid. Wrocław; Kraków, 1955. T. II: 1621–1660 / Wydał Adam Przyboś. S. 57).

⁵⁸ Учасники прошовицького сеймика 15 грудня 1626 р. погодилися на сплату двох ланових поборів із шосами (Ibid. S. 68).

⁵⁹ Учасники прошовицького сеймика 14 грудня 1627 р. дали згоду на сплату, окрім прийнятих на сеймі шести, ще чотирьох ланових поборів (Ibid. S. 97–98).

⁶⁰ Учасники прошовицького сеймика 3 серпня 1628 р. підтвердили сплату прийнятих на сеймі шести поборів, а стосовно відкладених “до братії” інших шести поборів рішення не ухвалили. Причиною стала відсутність шляхти з Сондецького й Бецького повітів воєводства, до гродів яких не були надіслані королівські універсали про скликання сеймика (Ibid. S. 99–100). Відтак король скликав повторний післясеймовий сеймик на 29 серпня, який і дозволив сплату других шести поборів (Ibid. S. 101–103).

⁶¹ Учасники галицького сеймика 11 квітня 1619 р. дали згоду на сплату, окрім прийнятих на сеймі одного побору і третини другого, ще 20 грошей “з кожного лана або плуга”, що мало разом

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

1613 П, 1618, 1626 I, 1626 П, 1628, 1631], Дрогичинська [1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Закрочимська [1613 П, 1624, 1626 П, 1627, 1628], Інфлянтська [1611, 1613 П, 1620], Лівська [1613 П, 1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Ломжинська [1624, 1626 I, 1626 П, 1628], Львівська [1619⁶³, 1621, 1626 П⁶⁴, 1627⁶⁵, 1628⁶⁶], Мельницька [1607, 1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Нурська [1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Перемишльська [1619⁶⁷, 1621, 1626 П⁶⁸, 1627⁶⁹, 1628⁷⁰], Рожанська [1626 П, 1627, 1628], Сяноцька [1621, 1626 П⁷¹, 1627⁷², 1628⁷³], Холмська [1607⁷⁴, 1626 П⁷⁵, 1627, 1628⁷⁶], Цеханувська [1613 П, 1626 I, 1626 П, 1627, 1628], Черська [1626 I, 1626 П, 1627, 1628] землі, Берестейський [1613 П, 1627, 1628], Браславський [1620, 1621, 1624, 1626 П], Віленський [1621, 1626 П, 1627], Вількомирський [1607, 1611, 1613 П, 1616, 1624, 1626 П], Вітебський [1611, 1613 П, 1626 П, 1627, 1628], Волковиський [1609, 1611, 1613 П, 1624, 1626 П, 1627, 1628], Гостинський [1607, 1613 П, 1621, 1626 I, 1626 П, 1627, 1628, 1631], Гроденський [1621, 1626 П, 1627], Жмудський [1609, 1616, 1618, 1619, 1624,

скласти два повних побори (Akta grodzkie i ziemskie z archiwum ziemskiego we Lwowie (далі – AGZ). Lwów, 1931. Т. XXIV: Lauda sejmikowe halickie 1575–1695 / Wydał Antoni Prochaska. S. 31).

⁶² Галицький післясеймовий сеймик 10 березня 1627 р. ухвалив рішення про сплату чотирьох поборів, відкладених “до братії” (Ibid. S. 34).

⁶³ Вишнєвський сеймик 11 квітня 1619 р. ухвалив рішення про сплату другого побору й третини третього не лише у Львівській і Перемишльській землях, посли яких відклали це питання “до братії”, але й у Сяноцькій землі (Ibid. 1909. Т. XX: Lauda sejmikowe. Т. I: Lauda wiszeńskie 1572–1648 r. / Opracował Antoni Prochaska. S. 175–176). Це викликало протести сяноцької шляхти (Ibid. S. 176–178).

⁶⁴ Учасники вишнєвського післясеймового сеймика 11 січня 1627 р. дали згоду на сплату чотирьох поборів (окрім двох дозволених на сеймі), “від земських послів з цих країв на сеймики до братії взятих” (Ibid. S. 234).

⁶⁵ Маршалок вишнєвського післясеймового сеймика 3 січня 1628 р. перемишльський підстолий Ремігіан Вояковський у своєму універсалі повідомив про згоду учасників сеймика сплатити чотири ланові побори, “які до нас пани посли взяли рівно з іншими воеводствами” (Ibid. S. 249).

⁶⁶ Учасники вишнєвського реляційного сеймика 7 серпня 1628 р. погодилися сплатити “ті чотири побори до нас взяті” (Ibid. S. 266).

⁶⁷ Див. примітку 63.

⁶⁸ Див. примітку 64.

⁶⁹ Див. примітку 65.

⁷⁰ Див. примітку 66.

⁷¹ Див. примітку 64.

⁷² Див. примітку 65.

⁷³ Див. примітку 66.

⁷⁴ Учасники холмського післясеймового сеймика 20 серпня 1607 р. дали згоду на сплату побору, ухваленого на сеймі для “zatrzymania panowania JKМ” (Archiwum Państwowe w Lublinie, Castrensia Chelmensia (далі – APL, CChelm.), Inscriptiones (далі – Inscr.), ks. 15, k. 471–472 v.).

⁷⁵ Учасники холмського післясеймового сеймика 11 січня 1627 р. дали згоду на сплату, окрім двох ухвалених на сеймі, ще чотирьох поборів, які “до нас сеймовою ординацією й ухвалою були взяті” (Ibid. Ks. 20, k. 394 v.–395 v.).

⁷⁶ Учасники холмського післясеймового сеймика 15 вересня 1628 р. погодилися сплатити, окрім шести ухвалених на сеймі, ще “шість поборів інших, котрі були до братії їх милості пани посли наші взяли” (Ibid. Ks. 21, k. 327 v.–328).

1626 І], Ковенський [1607, 1613 ІІ, 1621, 1626 І, 1626 ІІ, 1627], Лідський [1607, 1609, 1611, 1613 ІІ, 1621, 1624, 1626 ІІ, 1627, 1628], Мінський [1611, 1613 ІІ, 1620, 1621, 1627], Мозирський [1613 І, 1613 ІІ, 1618, 1621, 1626 ІІ, 1627], Мстиславський [1611, 1613 І, 1613 ІІ, 1618, 1621, 1624, 1626 ІІ, 1627], Новгородський [1611, 1613 ІІ, 1626 І, 1627, 1628], Оршанський [1611, 1613 ІІ, 1619, 1621, 1624, 1626 ІІ, 1627, 1628], Ошмянський [1611, 1620, 1621, 1627], Пінський [1611, 1613 ІІ, 1619, 1621, 1626 ІІ, 1627], Полоцький [1607, 1613 І, 1621, 1626 ІІ, 1627, 1628], Равський [1609, 1613 І, 1613 ІІ, 1621, 1626 ІІ, 1627, 1628], Річицький [1607, 1611, 1620, 1621, 1624, 1626 ІІ, 1627], Слонімський [1609, 1611, 1613 ІІ, 1619, 1621, 1627, 1628], Смоленський [1627], Сохачевський [1607, 1609, 1611, 1613 ІІ, 1626 ІІ, 1627, 1628], Стародубський [1626 ІІ, 1627], Троцький [1613 ІІ, 1618, 1621, 1626 ІІ, 1627], Упітський [1607, 1609, 1611, 1613 ІІ, 1618, 1621, 1624, 1626 ІІ] повіти, Заторське князівство [1621, 1624, 1628⁷⁷].

Подекуди в сеймових актах конкретизувалося які саме питання, пов'язані зі сплатою податків, повинні були полагодити учасники того чи іншого сеймикового зібрання. Стосовно тематики майбутнього сеймикового обговорення, зокрема, в актах вказувалося, що сеймики мусять визначитися про: *спосіб збирання податків (modus contribuendi)* – Мальборкське [1609, 1611, 1618], Поморське [1611, 1618], Хелмінське [1609, 1611, 1618] воєводства; *час збирання податків* – Інфлянтські землі [1613 ІІ], Лідський повіт [1628]; *збір чопового* – Белзьке [1616]⁷⁸, Бжеське й Іновроцлавське [1618, 1624, 1626 І], Волинське [1616, 1626 І], Каліське й Познанське [1627]⁷⁹, Краківське [1616]⁸⁰, Ленчицьке [1616, 1626 І], Мальборкське [1626 І], Плоцьке [1620], Поморське [1626 І], Хелмінське [1626 І] воєводства, Велюньська земля [1620], Віленський [1613 І], Гостинський [1626 І] повіти; *збір “нового мита” у ВКЛ* – Берестейський [1609], Вількомирський [1611], Вітебський [1609, 1611], Волковисський [1609, 1611], Лідський [1611], Мінський [1611], Мозирський [1611], Мстиславський [1611], Новгородський [1609, 1611], Оршанський [1611], Ошмянський [1611], Пінський [1611], Полоцький [1609], Слонімський [1609], Смоленський [1611] повіти, Жмудська земля [1611]; *розпорядження (шафунек, диспозицію) зібраними з податків грошима* – Волинське [1620 (?)], Каліське й Познанське [1620⁸¹, 1626 ІІ⁸²], Сандомирське [1620] воєводства, Велюньська [1620], Вишгородська [1620], Ломжинська [1620], Дрогичинська [1620], Рожанська [1620], Холмська [1620] землі.

⁷⁷ Учасники заторського сеймика 7 серпня 1628 р. дали дозвіл на сплату поборів, відкладених на сеймі “до братії”, за умови, що на їх збір погодиться шляхта Краківського воєводства (ASWK. Т. II. S. 100–101).

⁷⁸ Учасники белзького післясеймового сеймика 16 серпня 1616 р. погодилися на сплату, окрім ухвалених на сеймі двох, ще одного чопового (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 60).

⁷⁹ Учасники сьредського післясеймового сеймика 4 січня 1628 р. погодилися сплатити одне чопове, відкладене на сеймі “до братії” (ASWPK. Т. I. Cz. 2. S. 253).

⁸⁰ Прошовицький сеймик 12 липня 1616 р. обмежився підтвердженням сплати двох чопових, прийнятих краківськими послами на сеймі, натомість про третє чопове, взяте “до братії”, у сеймиковій постанові не згадується (ASWK. Т. I. S. 365–367).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

Серед податкових цілей проведення післясеймових сеймиків як окреме (іноді й єдине) їх завдання виділялась *елекція поборці* (обрання збирача податків). У різні роки цим мали зайнятися: Белзьке [1609, 1613 I⁸³, 1613 II⁸⁴, 1616⁸⁵, 1618, 1620, 1624⁸⁶, 1626 I, 1626 II⁸⁷, 1627⁸⁸, 1628⁸⁹, 1629 I], Бжеське [1609, 1613 II, 1619, 1620, 1624, 1626 I, 1628⁹⁰, 1629 I], Брацлавське [1618, 1619, 1621, 1626 I, 1628], Волинське [1616, 1620 (?), 1621, 1626 I, 1628], Іновроцлавське [1609, 1619, 1620, 1624, 1626 I, 1628⁹¹, 1629 I], Каліське й Познанське [1607⁹², 1609 (тільки Каліське)⁹³, 1613 II (тільки Познанське)⁹⁴, 1621⁹⁵, 1624 (тільки

⁸¹ У постанові сьредського післясеймового сеймика 7–9 січня 1621 р. застережено, що “шафунек вище названих податків, нічого не ділячи, а загалом так ланового, шосового і чопового при наших воєводствах залишався, який ані на щось інше, але виключно лише на повітового жовніра має бути використаний” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 95).

⁸² У постанові сьредського післясеймового сеймика 29 грудня 1626 р. йшлося лише про розпорядження грошима, отриманими з сьомого, додаткового побору: зібравши його, поборці були зобов’язані віддати гроші “не до скарбу, але до власних рук і диспозиції” ленчицького воєводи й великопольського генерального старости Адама Сендзівуя Чарнковського (Ibid. S. 222–224).

⁸³ На белзькому післясеймовому сеймику 30 квітня 1613 р. поборцею обрано белзького городського підстаросту Мацея Смітковського (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 55).

⁸⁴ На белзькому післясеймовому сеймику 13 січня 1614 р. поборцею обрано городельського войського Броніслава Орховського (Ibid. Nr 58).

⁸⁵ На белзькому післясеймовому сеймику 16 серпня 1616 р. поборцею обрано Яна Ліпського (Ibid. Nr 60).

⁸⁶ На белзькому післясеймовому сеймику 19 березня 1624 р. поборцею обрано белзького земського коморника Анджея Смітковського (Ibid. Nr 79).

⁸⁷ На белзькому післясеймовому сеймику 14 січня 1627 р. поборцею обрано Кшиштофа Модринського (Ibid. Nr 82).

⁸⁸ На белзькому післясеймовому сеймику 12 січня 1628 р. поборцею обрано Стефана Їжицького (Ibid. Nr 85).

⁸⁹ На белзькому післясеймовому сеймику 31 липня 1628 р. поборцею обрано того ж Стефана Їжицького (Ibid. Nr 86).

⁹⁰ На радзейовському післясеймовому сеймику 1 серпня 1628 р. поборцею Бжеського воєводства призначено попереднього збирача податків Яна Мошинського (*Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej...* T. II. S. 37).

⁹¹ На радзейовському післясеймовому сеймику 1 серпня 1628 р. не вдалося знайти жодного бажаного виконувати обов’язки поборці Іновроцлавського воєводства, тому учасники зібрання звернулися “до скарбу”, щоб “нам був поборця від його мосці пана підскарбія з обивателів наших поданий” (Ibid.).

⁹² Під час сьредського депутатського сеймика 10–11 вересня 1607 р., який водночас став і післясеймовим (посли звітувалися на ньому), учасники зібрання обрали поборцями: у Каліському воєводстві – Марціна Сулімовського, у Познанському воєводстві – познанського хорунжого Міколая Лонцького (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 378).

⁹³ На сьредському депутатському сеймику 14 вересня 1609 р. поборцями обрано: у Каліському воєводстві – каліського підстаросту Яна Висоцького, у Познанському воєводстві (хоча про нього в поборовому універсалі не йшлося) – Станіслава Гжиміславського (Ibid. S. 395).

⁹⁴ Учасники сьредського післясеймового сеймика 17 січня 1614 р. обрали поборцями: у Каліському воєводстві (хоча про нього в поборовому універсалі не йшлося) – конінського бургграфа Станіслава Менжинського, у Познанському воєводстві – Войцеха Керського (Ibid. S. 435).

⁹⁵ На сьредському післясеймовому сеймику 2–4 грудня 1621 р. поборцями обрано: у Каліському воєводстві – Міколая Мешковського, у Познанському воєводстві – Давіда Влостовського (Ibid. Cz. 2. S. 121).

Каліське)⁹⁶], Київське [1618, 1627], Краківське [1616⁹⁷, 1618, 1619⁹⁸, 1620⁹⁹, 1624¹⁰⁰, 1626 I¹⁰¹, 1627¹⁰², 1628¹⁰³], Ленчицьке [1607, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Люблінське [1609, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1624, 1626 II, 1627, 1628], Мальборкське [1611, 1613 II, 1616, 1618], Плоцьке [1613 II, 1620, 1626 I, 1628], Подільське [1609, 1620, 1624, 1627, 1628, 1629 I], Поморське [1609, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618], Сандомирське [1607, 1609 (“щодо поборці незгода”), 1620, 1621, 1624, 1627, 1628, 1629 I], Серадзьке [1609 (“щодо поборців незгода”), 1619, 1621, 1629 I], Хелмінське [1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618] воєводства, Берестейський [1609, 1611, 1613 II, 1618, 1619, 1620, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Браславський [1609, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Віленський [1613 I, 1613 II, 1616, 1619, 1620, 1621, 1624, 1627, 1629 I], Вількомирський [1607, 1609, 1611, 1613 I, 1618, 1619, 1620, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Вітебський [1607, 1611, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628, 1629 I], Волковиський [1609, 1611, 1613 I, 1616, 1619, 1620, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Гостинський [1607, 1616, 1620, 1621, 1624, 1627, 1628, 1629 I], Гроденський [1616, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Ковенський [1607, 1609, 1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Лідський [1607, 1609, 1611, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1627, 1628, 1629 I], Мінський [1611, 1613 I, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1626 I, 1627, 1629 I], Мозирський [1607, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1629 I], Мстиславський [1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1626 I, 1627], Новгородський [1607, 1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1620, 1626 I, 1627, 1628], Оршанський [1607, 1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628, 1629 I],

⁹⁶ Учасники сьредського післясеймового сеймика 19 березня 1624 р. доручили збір податків поборцям, яких було обрано та записано на передсеймовому сеймику (9–13 січня): у Каліському воєводстві – Міколаю Мешковському, у Познанському воєводстві (хоча про нього в поборовому універсалі не йшлося) – Войцеху Домбровському (Ibid. S. 167, 169, 175).

⁹⁷ На прошовіцькому сеймику 12 липня 1616 р. поборцею обрано краківського хорунжого Марціана Хелмського (ASWK. T. I. S. 365–367).

⁹⁸ Хоча акти прошовіцького післясеймового сеймика 9 квітня 1619 р. не збереглися, проте в пізнішій сеймиковій документації це зібрання окреслено як сеймик “елекції панів ротмістрів і поборців” або як “на обрання поборці” (Ibid. S. 400, 406).

⁹⁹ На прошовіцькому сеймику 30–31 грудня 1620 р. було обрано шестеро поборців – по одному для кожного повіту Краківського воєводства (Ibid. S. 427).

¹⁰⁰ На прошовіцькому сеймику 19–24 березня 1624 р. було обрано шестеро поборців – по одному для кожного повіту Краківського воєводства (Ibid. T. II. S. 21).

¹⁰¹ На прошовіцькому сеймику 31 березня 1626 р. було обрано шестеро поборців для збору трьох поборів і чопового (Ibid. S. 57).

¹⁰² На прошовіцькому сеймику 14 грудня 1627 р. обрано чотирьох поборців (Ibid. S. 98).

¹⁰³ На прошовіцькому післясеймовому сеймику 3 серпня 1628 р. поборцями шести поборів, прийнятих на сеймі, обрано чховського старосту Павла Мархоцького і королівського секретаря Зигмунта Котковського (Ibid. S. 99–100), а на повторному післясеймовому сеймику 29 серпня поборцями других, ухвалених на сеймику шести поборів – Станіслава Хжонстовського і Яна Вельвейського (Ibid. S. 102).

Ошмянський [1607, 1611, 1616, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1629 I], Пінський [1611, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1627, 1628, 1629 I], Полоцький [1611, 1613 I, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Равський [1609, 1613 II, 1621, 1627], Річицький [1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1620, 1621, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Слонімський [1607, 1609, 1611, 1613 I, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Сохачевський [1607, 1609, 1613 I, 1613 II, 1621, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Стародубський [1626 II, 1627], Троцький [1607, 1611, 1613 I, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Упінський [1609, 1613 I, 1613 II, 1616, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I] повіти, Бельська [1620, 1624, 1626 I, 1627, 1628], Варшавська [1607, 1626 I, 1628], Велюньська [1609, 1616, 1618, 1619, 1621, 1626 I, 1626 II, 1627, 1628, 1629 I], Вишгородська [1627, 1628], Віська [1627, 1628], Галицька [1607, 1609, 1611, 1618, 1619¹⁰⁴, 1624¹⁰⁵, 1629 I], Добжинська [1609, 1613 I, 1613 II, 1619, 1628, 1629 I], Дрогичинська [1607, 1628], Жмудська [1611, 1613 I, 1616, 1618, 1619, 1620, 1626 I, 1627, 1628, 1629 I], Закрочимська [1624, 1626 II, 1627, 1628], Інфлянтська [1613 II, 1620], Лівська [1609, 1613 II, 1618, 1619, 1624, 1626 I, 1626 II, 1628], Ломжинська [1619, 1626 I, 1628], Львівська [1619¹⁰⁶, 1620¹⁰⁷, 1621, 1628¹⁰⁸, 1629 I], Мельницька [1626 II, 1628], Нурська [1611], Перемишльська [1607¹⁰⁹, 1611, 1619¹¹⁰, 1620¹¹¹, 1621¹¹², 1628¹¹³, 1629 I], Рожанська

¹⁰⁴ На галицькому сеймику 11 квітня 1619 р. поборцею обрано Станіслава Збієвського (AGZ. T. XXIV. S. 31).

¹⁰⁵ На галицькому сеймику 1 квітня 1624 р. поборцею обрано того ж Станіслава Збієвського (Ibid. S. 34).

¹⁰⁶ На вишенському сеймику 11 квітня 1619 р. поборцею Львівської землі обрано Марціна Стаміровського (Ibid. T. XX. S. 176).

¹⁰⁷ На вишенському реляційному сеймику 4–5 січня 1621 р. поборцями Львівської землі обрано городоцького войського Теодора Терлецького і Лукаша Любенецького (Ibid. S. 184).

¹⁰⁸ У постанові вишенського реляційного сеймика 7 серпня 1628 р., хоча його учасники дали згоду на сплату податків, про обрання поборців Львівської, Перемишльської та Сяноцької земель не згадується (Ibid. S. 266).

¹⁰⁹ З обранням поборців Перемишльської й Сяноцької земель того року сталося явне непорозуміння. Шляхта Руського воєводства на передсеймовому сеймику 27 березня 1607 р. наперед висловила готовність сплатити податки і обрала поборців в усіх трьох землях (Ibid. S. 123). Проте в сеймовий поборовий універсал було вписано ім'я лише Яна Копистинського, поборці Львівської землі (Volumina legum. T. II. S. 461). Тож перемишльська й сяноцька шляхта, що зібралася “за універсалом” на вишенський сеймик 8 серпня 1607 р., поміж іншим підтвердила обрання на передсеймовому сеймику поборцями Станіслава Міхаловського і сяноцького підсудка Рафала Гумницького (AGZ. T. XX. S. 125–126).

¹¹⁰ На вишенському сеймику 11 квітня 1619 р. поборцею Перемишльської землі обрано перемишльського підстоля Ремігіана Вояковського (AGZ. T. XX. S. 176).

¹¹¹ На вишенському реляційному сеймику 4–5 січня 1621 р. поборцями Перемишльської землі обрано перемишльських земського писаря Феліціана Гроховського і підчашого Пйотра Святополка Болестрашицького (Ibid. S. 184).

¹¹² Шляхта Перемишльської землі обрала поборцею перемишльського гродського писаря Войцеха Александра Пжедвоєвського на сеймику в Перемишлі 20 січня 1622 р. під час місцевих гродських рочків (Ibid. S. 199).

¹¹³ Див. примітку 108.

[1626 I], Сяноцька [1607¹¹⁴, 1611¹¹⁵, 1620¹¹⁶, 1621, 1628¹¹⁷, 1629 I], Холмська [1607¹¹⁸, 1616, 1619¹¹⁹, 1626 I, 1628¹²⁰, 1629 I¹²¹], Черська [1609, 1618, 1624, 1626 I, 1627, 1628], Цеханувська [1626 I, 1626 II, 1627, 1628] землі, Заторське князівство [1613 I¹²², 1618, 1621, 1624, 1628¹²³, 1629 I]. Також одночасно з обранням поборці на сеймиках зрідка мали відбуватися *вибори шафаря*: у Белзькому [1613 I¹²⁴, 1613 II¹²⁵], Поморському [1613 II], Хелмінському [1613 II] воєводствах, Велюньській [1609, 1619], Галицькій [1609] землях.

До кінця правління Зигмунта III вибори поборців однак не стали виключно сеймиковою прерогативою: збирачів податків ще нерідко призначали на сеймі. Зокрема, згідно з конституціями надзвичайного сейму 1629 року сеймики для обрання поборців подимного призначено в більшості коронних воєводств і земель (див. далі дати скликання сеймиків)¹²⁶, але не скликано (оскільки їх поборців було призначено на сеймі) в Брацлавському, Каліському й Познанському воєводствах, Равській, Варшавській, Закрочимській, Ломжинській, Нурській, Цеханувській, Черській землях, а також, можливо, в пруських воєводствах і

¹¹⁴ Див. примітку 109.

¹¹⁵ Шляхта Сяноцької землі обрала збирачів трьох поборів на сеймику (під головуванням маршалка Яна Забавського) в Сяноку на початку лютого 1612 р. (AGZ. T. XX. S. 137).

¹¹⁶ На вишенському реляційному сеймику 4–5 січня 1621 р. поборцями Сяноцької землі обрано сяноцького ловчого Єжи Богущького і Войцеха Ромера (Ibid. S. 184).

¹¹⁷ Див. примітку 108.

¹¹⁸ Учасники холмського післясеймового сеймика 20 серпня 1607 р. обрали поборцею холмського земського писаря Анджея Серебрицького (APL, CChelm., Inscr., ks. 15, k. 471–472 v.).

¹¹⁹ Учасники холмського післясеймового сеймика 5 квітня 1619 р. обрали поборцею й шафарем Станіслава Ставського (Ibid. Ks. 18, k. 532 v.–533 v.).

¹²⁰ Учасники холмського післясеймового сеймика 15 вересня 1628 р. умовили стати поборцею Анджея Сосновського (Ibid. Ks. 21, k. 327 v.–328).

¹²¹ Учасники холмського післясеймового сеймика 27 березня 1629 р. (у його постанові зазначено, що зібрання скликано, згідно з ухвалою сейму, для обрання збирача усіх податків *in genere*) обрали поборцею того ж Анджея Сосновського (Ibid. K. 523 v.–524).

¹²² Шляхта Заторсько-Осьвенцимського князівства вислухала звіт посла і обрала поборцю (Пжецлава Пальчовського), з'їхавшись на скаргові роки в Осьвенцимі 30 квітня 1613 р. (ASWK. T. I. S. 348).

¹²³ На заторському сеймику 7 серпня 1628 р. поборцею обрано Адама Стжалку (Ibid. T. II. S. 101).

¹²⁴ На белзькому післясеймовому сеймику 30 квітня 1613 р. обрано поборцю і комісара для платні “московському” війську, також мали відбутися вибори повітового ротмістра Белзького воєводства, натомість про елекцію шафаря згадок немає (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 54–56).

¹²⁵ Учасники белзького післясеймового сеймику 13 січня 1614 р. (його скликано, як записано в сеймиковій ухвалі, “для обрання між нами шафаря й поборці на ці побори, на минулому сеймі від нашої братії дозволені”) відмовилися від виборів шафаря: “не є потрібний нам на цей час шафар” (Ibid. Nr 58).

¹²⁶ Ухвали сеймиків після надзвичайного сейму 1629 року стосувалися виключно виборів поборців. Так, учасники холмського післясеймового сеймика 18 грудня 1629 р., що його було скликано “dla obierania poborce do podatkov w uniwersale seymu walnego warszawskie[g]o dwuniedzielnego blisko przeszlego vchwalonych”, обрали красноставського гродського писаря Кшиштофа Стоїнського (APL, CChelm., Inscr., ks. 21, k. 899 v.–900); учасники прошовицького сеймика 11 грудня 1629 р. – чховського старосту Павла Мархоцького (ASWK. T. II. S. 117–118).

Вишгородській землі (про їх сеймики в сеймовій ухвалі не згадано, але й імен поборців не вказано). Натомість обрання збирача поборів відклали “до братії” усі повіти ВКЛ – крім Смоленського, для якого призначено поборцю на сеймі (також для Мінського і Стародубського повітів нічого не зазначено).

Подібну ситуацію спостерігаємо і після останніх сеймів за королювання Зигмунта III. Так, згідно з поборовим універсалом звичайного сейму 1631 року, сеймики призначалися переважно для обрання поборців – для тих воєводств, яким їх не призначено на сеймі¹²⁷. Відтак післясеймові зібрання не мусили відбуватися в Брацлавському, Волинському, Каліському й Познанському, Київському, Люблінському, Плоцькому воєводствах, Варшавській, Закрочимській, Ломжинській, Перемишльській, Равській, Рожанській, Сяноцькій, Цеханувській землях, Дрогичинському повіті. Водночас для трьох пруських воєводств у поборовому універсалі 1631 року взагалі нічого не записано, а литовські воєводства не згадуються зовсім, оскільки за рішенням сейму збір поборів у ВКЛ не передбачався. Так само, згідно з податковим актом, після надзвичайного сейму 1632 року не скликано сеймики для обрання поборців (оскільки їх було призначено на сеймі) в Бжеському, Волинському, Іновроцлавському, Каліському й Познанському, Люблінському, Плоцькому, Серадзькому воєводствах, Бельській, Гостинській, Дрогичинській, Мельницькій, Сохачевській, Варшавській, Віській, Ломжинській, Рожанській, Цеханувській, Нурській землях. У решті регіонів ухвалено провести сеймики задля елекції поборці в конкретні дні¹²⁸. Тільки пруські воєводства відклали “до братії” або вибори поборці на сеймику, який мав скликати король (Хелмінське воєводство, Свєцький і Пуцький повіти Поморського воєводства), або “згідно зі звичаєм” усі податкові справи (Тчевський, Тухольський і Міраковський повіти Поморського воєводства та, очевидно, Мальборкське воєводство, щодо якого нічого не зазначено). Обрання збирача поборів “до братії” на реляційні сеймики забрали усі повіти ВКЛ, крім Полоцького і Смоленського, для яких поборців було призначено на сеймі.

¹²⁷ Учасники белзького післясеймового сеймика 14 квітня 1631 р., хоч і не отримали сеймових конституцій та універсалу (про ухвалені на сеймі податки довідались, заслухавши усну реляцію одного з послів), але обрали поборцю Миколая Мірецького (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 91). Післясеймовий сеймик Холмської землі очевидно не відбувся. 4 вересня 1631 р. у Варшаві був виданий королівський універсал: у ньому зазначалося, що ухвалені на сеймі податки не зібрані, оскільки досі не обраний поборця. Відтак король висловлював побажання, щоб холмська шляхта вибрала збирача податків “на майбутньому сеймику” (йшлося про депутатський сеймик, який мав зібратися 15 вересня) (APL, CChelm., Inscr., ks. 22, k. 556–556 v.). Прикметно, що подібна ситуація склалася після сейму 1631 року й у Віській землі, де місцева шляхта на сеймик збиралася тричі, але так і не зуміла обрати поборцю. У підсумку король 25 травня своїм універсалом доручив збір податків місцевому гродському старості (*Seredyka J. Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych. Opole, 1978. S. 136.*)

¹²⁸ На прошовицькому сеймику 4 травня 1632 р. поборцю обрано Станіслава Ораховського (ASWK. T. II. S. 135), а на заторському сеймику того ж дня – Станіслава Ахінгера (Ibid. S. 138).

Проте в багатьох випадках у поборових універсалах могло не конкретизуватися задля яких саме фіскальних цілей скликаються післясеймові зібрання. Лише вказувалось, що сеймики мають *вирішити усі податкові справи* (малося на увазі і ухвалення поборів, і обрання поборці): Белзьке [1607], Бжеське й Іновроцлавське [1607, 1621, 1626 II¹²⁹, 1627¹³⁰], Брацлавське [1607], Волинське [1607], Київське [1607, 1621], Люблінське [1607, 1621], Плоцьке [1607, 1609, 1621], Подільське [1621], Смоленське [1621, 1624], пруські [1607, 1619, 1620, 1621, 1624, 1626 II (крім Тчевського повіту, який взяв тільки чотири побори “до братії”), 1627, 1628, 1629 I (“згідно давніх звичаїв”)] воєводства, Вількомирський [1621], Волковиський [1621], Мінський [1607, 1624], Новгородський [1621] повіти, Добжинська [1607, 1620, 1621, 1627], Жмудська [1621, 1626 II], Лівська [1607], Ломжинська [1607], Нурська [1607, 1609], Рожанська [1607], Холмська [1621], Цеханувська [1607, 1609] землі, Заторське князівство [1626 II], усі землі Мазовецького [1621] і Підляського [1621] воєводств, усі повіти Інфлянтської [1607, 1609, 1624] землі.

Згідно з поборовими універсалами сеймів, передбачалося, що окрім податкових справ, післясеймові сеймики могли – хоч це траплялося рідше – вирішувати питання військово-оборонного характеру. Зокрема, вказувалось, що метою скликання сеймових зібрань було прийняття рішення щодо: *організації (ординації, способу, намови, порядку) “домашньої оборони”* – Белзьке¹³¹, Бжеське, Іновроцлавське, Краківське¹³², Каліське й Познанське¹³³, Ленчицьке, Люблінське, Мазовецьке (в цілому), Плоцьке, Сандомирське, Серадзьке воєводства, Бельська, Варшавська, Велюньська, Добжинська, Дрогичинська, Жмудська, Лівська, Львівська, Мельницька, Нурська, Перемишльська, Рожанська, Сяноцька, Черська, Цеханувська землі, Гостинський, Равський, Сохачевський повіти (усі в 1624 р.); *проведення оказовання (перепису посполитого рушення)* – Равське [1613 II], Сандомирське [1619] воєводства; *скликання посполитого рушення* – Волинське [1613 II], пруські [1620] воєводства; *обрання ротмістрів “повітового жовніра”* – Белзьке [1620],

¹²⁹ Учасники радзейовського сеймика, які зібралися, очевидно, 5 січня 1627 р., дали згоду на сплату шести ланових поборів, визначили порядок і терміни їх збору та затвердили поборцею Яна Мощинського (*Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej...* Т. II. S. 26–28).

¹³⁰ Учасники радзейовського післясеймового сеймика 14–15 грудня 1627 р. дали згоду на сплату шести ланових поборів, докладно регламентували порядок і терміни їх збору й розпорядження зібраними грошима та призначили поборцею того ж Яна Мощинського (*Ibid.* S. 28–32).

¹³¹ Учасники белзького післясеймового сеймика 19 березня 1624 р., зважаючи на небезпеку для Речі Посполитої від “домашнього зухвальства”, задекларували готовність зібратися (не пізніше двох тижнів після оголошення про це універсалом кимось з белзьких урядників) і збройно виступити “проти ворогів батьківщини” (*Lauda sejmikowe bełskie.* Nr 79).

¹³² Постанова прошовицького сеймика 19–24 березня 1624 р. стосувалася організації захисту Краківського воєводства від “свавільних куп” (*ASWK.* Т. II. S. 20–21).

¹³³ Постанова сьредського післясеймового сеймика 19 березня 1624 р. стосувалася фінансування й утримання “повітового жовніра”, функцій та обов’язків ротмістрів і полковника та інших аспектів організації “домашньої оборони” (*ASWPK.* Т. I. Cz. 2. S. 174–177).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

Бжеське й Іновроцлавське [1619, 1620], Волинське [1620 (?)], Краківське [1619¹³⁴, 1620 (також полковника)¹³⁵], Ленчицьке [1619], Люблінське [1619], Сандомирське [1619, 1620], Сєрадзьке [1620] воєводства, Галицька [1619]¹³⁶, Холмська [1619]¹³⁷ землі, Заторське князівство [1619].

Оскільки сейм у Речі Посполитій приймав рішення про збір податків, керуючись у першу чергу військовими цілями (зібрані гроші майже без винятків призначалися, у першу чергу, на утримання армії), то винесення на сеймики питань податкового або оборонного характеру фактично було лише різними підходами до розв'язання однієї справи. Недаремно в сеймовому поборовому універсалі 1619 року стосовно мети скликання сеймиків Белзького й Волинського воєводств зазначено: “na to samo, ieśli żołnierza z woiewodztwa wyprawować, czyli pieniądze do skarbu wydać”¹³⁸.

Лише в кількох випадках у сеймових податкових актах згадується про суто сеймикові завдання: післясеймові сеймики призначалися для прийняття ухвали (*na laudum*) (Бельська, Дрогичинська, Нурська землі [1629 I]) або для складання реляції послами (Добжинська земля [1609]). Мабуть такі цілі скликання сеймиків були настільки очевидними і для учасників сеймів, і для сеймикуючої шляхти, що не було потреби кожен раз згадувати про це. Зрештою в сеймовому поборовому універсалі 1607 року щодо мети проведення сеймикових зібрань у Краківському воєводстві та Віленському повіті взагалі нічого не вказано (у випадку Краківського воєводства причиною цього вочевидь стала відсутність його послів на сеймі¹³⁹ – внаслідок пророкошанської позиції місцевої шляхти).

Завдання окремих сеймиків. У багатьох випадках у поборових універсалах спеціально обумовлюється мета проведення майбутніх сеймиків окремих воєводств (земель) або тематика їх постанов.

Найчастіше такі сеймикові зібрання (не завжди йшлося про післясеймові сеймики) мусили вирішувати відкладені “до братії” питання про сплату / несплату тих чи інших податків: депутатський сеймик Познанського й Каліського воєводств – четвертого ланового побору [1626 I]¹⁴⁰, сеймик Краківського

¹³⁴ Див. примітку 98.

¹³⁵ У постанові прошовицького сеймика 30–31 грудня 1620 р. названо обраних під час зібрання ромістрів 13 кінних і 2 піших хоругв, інших мав призначити коронний підчаший Станіслав Любомирський, котрий фігурує в документі як воєводський полковник (ASWK. T. I. S. 426–428).

¹³⁶ У постанові галицького післясеймового сеймика 11 квітня 1619 р. згадується, що зібрані з податків гроші поборця мав передавати “до рук пана ротмістра, від короля його милості нам наданого” (AGZ. T. XXIV. S. 31); таким чином вибори повітового ротмістра Галицької землі не проводилися.

¹³⁷ На холмському післясеймовому сеймику 5 квітня 1619 р. (у його постанові зазначено, що зібрання скликано “na obranie rothmistrza powiatowego”) обрано ротмістрами Вацлава Замойського, Станіслава Ожеховського і Станіслава Чорного (APL, CChelm., Inscr., ks. 18, k. 532 v.–533 v.).

¹³⁸ Белзький післясеймовий сеймик 22 квітня 1619 р. прийняв рішення передати зібрані з податків гроші до рук коронного підскарбія Миколая Даниловича (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 63).

¹³⁹ ASWK. T. I. S. 316.

¹⁴⁰ Сьєрдський депутатський сеймик 14 вересня 1626 р. відбувся, але його податкові постанови невідомі (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 209–214).

воєводства – третього шосу в місті Кракові [1626 I], депутатський сеймик Брацлавського воєводства – третього побору [1616], депутатський сеймик Мстиславського повіту – третього побору [1616]. Також сеймики могли займатися зрівнянням в податках: в універсалі 1628 року зазначено, що Ленчицьке воєводство “до братії” взяло “*rogownanie dwoch poborow*”, а Жмудська земля – “*trzy pobory biorą sobie na pokazanie, na seymiku swym, że ie wydali*”.

Іншим питанням, яке іноді деталізувалось у поборових універсалах як проблематика майбутніх сеймикових ухвал, було обрання поборців. Так, вибори останніх мали відбутися: в Люблінському воєводстві – на елекції підкоморія або перших кверелах (в залежності від того, що з них відбудеться раніше, також слід було обрати шафаря) [1613 I] або на сеймику елекції земського писаря [1626 I]; в Руському воєводстві – якщо б післясеймовий сеймик не відбувся¹⁴¹, в кожному повіті на перших земських роках або кверелах після Трьох Королів [1620]; у литовських повітах – на реляційних сеймиках [1616]. Також реляційні сеймики у ВКЛ мали вирішувати питання про винагороду (*salaria*) поборцям [1628].

Проте найчастіше в поборових універсалах спеціально регламентувалась податкова звітність і розподілення зібраних грошей на сеймикових зібраннях. Зокрема, поборця Віленського повіту на “громничому” сеймику 1610 року повинен був віддати гроші (6 литовських грошів з волоки, що мав зібрати за згодою тамтешніх обивателів) і прозвітуватися про них [1609]; шафарі податків Сандомирського воєводства (Ян Карвіцький і Єжи Кохановський) на депутатському сеймику – звітувати про виплату “сконфедерованому жовнірові” грошей, зібраних у воєводстві [1613 I]; шафар Краківського воєводства (краківський стольник Геронім Пжиленцький) на депутатському сеймику та поборці й шафарі в Познанському й Каліському воєводствах на наступному передсеймовому сеймику¹⁴² – здійснити розрахунок з поборів і отримати квит від обивателів [1618]; поборці Сандомирського воєводства на депутатському сеймику – здійснити розрахунок з поборів, призначених на “повітового жовніра” [1619]; земські суди кожної землі Руського воєводства на сеймику – прозвітуватися про використання грошей, зібраних з податків і переданих в їх (судів) розпорядження [1620]. Крім того, “диспозиція” грошей, зібраних з податків в Белзькому воєводстві, мала бути регламентована ухвалою майбутнього сеймика [1621]; у коронних воєводствах інші (крім призначених на оборону України від “поган”) податки (як дозволені на сеймі, так і взяті “до братії”) мали бути використані “*według prawowu y ordynacyi na seymikach przyszłych*” [1624]; на “теперішньому” (післясеймовому) сеймику Заторського князівства слід було визначити хто розпоряджатиметься грошима, призначеними на оборону від “*zboycow*” [1626 II].

¹⁴¹ Вишнєвський реляційний сеймик відбувся 4–5 січня 1621 р. (AGZ. T. XX. S. 184).

¹⁴² Імена поборців і шафарів Каліського й Познанського воєводств та вимогу про їх податкову підзвітність майбутньому передсеймовому сеймику подано в інструкції сьредського передсеймового сеймика 2 січня 1618 р. послам на сейм (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 49–50), і очевидно з ініціативи останніх вміщено в сеймовий поборовий універсал 1618 року.

Неподаткові справи як предмет майбутніх сеймикових нарад у поборових універсалах фігурують не часто. Переважно йшлося про питання, пов'язані з обороною країни. Так, оказання в землях і воєводства, чиї послы на сеймі домагалися його проведення, дозволено на той час, на який сама шляхта мала погодитися на перших після сейму сеймиках [1613 П]; на повітових (?) сеймиках Підляського воєводства мала відбутися “*namowa o obronie domoweu, contra licentiousos*” [1627]; на партикулярних сеймиках у землях Мазовецького воєводства, за дозволом сейму і згідно з артикулами минулого генерального сеймика, мало бути обрано по шість депутатів у кожній землі, які б, з'їхавшись на генеральний сеймик, ухвалили спосіб посполитого рушення воєводства, що згодом був би представлений на майбутньому сеймі [1628]; якщо на сеймику Бжеського й Іновроцлавського воєводств не було б досягнуто згоди щодо ротмістра “повітового жовніра”, гроші мали бути передані до коронного скарбу [1620]. Вочевидь військово-оборонних питань стосувався й “*skrupy*” сейму 1620 року, який було підписано сеймовим маршалком і надано послам Сандомирського та Люблінського воєводств для обговорення на їхніх післясеймових сеймиках.

Обставини проведення сеймиків. Подекуди в поборових універсалах детально обумовлювались обставини чи порядок скликання сеймиків в окремих воєводствах (землях). Так, у 1616 р. сеймик в Інфлянтській землі повинен був призначити король. Так само застерігалось, що сеймик у Краківському воєводстві в 1632 р. мав бути скликаний королем¹⁴³. Післясеймові сеймики в подібних випадках призначала канцелярія (королівська або великокнязівська): після надзвичайного сейму 1626 року литовська канцелярія мусила оголосити про скликання сеймиків Мінського, Новгородського і Слонімського повітів, оскільки їх послів не було на сеймі, а коронна канцелярія мала призначити післясеймовий сеймик в Сандомирському воєводстві лише після того, як інші, “вищі” (*gornieysze*) воєводства, що взяли податки “до братії”, висловлять згоду на їх сплату.

У поборових універсалах ще згадувалися два випадки, коли не відбувалися сеймикові зібрання окремих воєводств (земель): генеральний сеймик прусських воєводств – через епідемію [1620] і, очевидно, передсеймовий сеймик Інфлянтської землі – оскільки її послів не було на сеймі [1621]. Винятком стала ситуація, коли в поборовому універсалі обґрунтовувалось непроведення післясеймового сеймика: у 1620 р. Заторське князівство відклало рішення про сплату поборів “до братії”, однак від скликання свого з'їзду відмовилось, задалегідь погодившись підпорядковуватися рішенню майбутнього сеймика Краківського воєводства.

Підтвердження та реалізація сеймикових ухвал. У поборових універсалах неодноразово затверджувались ухвали й рішення минулих сеймиків деяких воєводств. Такі постанови зазвичай також були пов'язані з податковими

¹⁴³ Прошовіцький післясеймовий сеймик 4 травня 1632 р. було скликано королівським універсалом, виданим 10 квітня у Варшаві, а 15 квітня датована інструкція королівському послові на цей сеймик, краківському деканові Пйотру Гембіцькому (ASWK. T. II. S. 132–134).

питаннями, і форма їх затвердження різнилася. Лише в кількох випадках безпосередньо зазначено про апробацію сеймикових ухвал, зокрема: постанови “минулого” сеймика Руського воєводства про збір двох ланових поборів [1616]¹⁴⁴; постанови сеймика Галицької землі про збір та розподіл двох поборів і чопового, що мали бути враховані коронним скарбом [1616]; ухвали сеймиків Подільського воєводства про збір податків, що також мали бути враховані коронним скарбом [1616]; постанови Заторського князівства про оборону від “zboycow” (з цією метою ухвалено зібрати побор), яку (постанову) слід було подати до “свого” городу [1626 II]. Іноді могло йтися про дозвіл *post factum* реалізувати сеймикове рішення: згідно з другим універсалом 1601 року обивателі Подільського воєводства отримали дозвіл включити до рахунків скарбу 2 280 злотих, які на своєму з’їзді наказали передати з побору нащадкам покійного Вольського (“на його заслужені роти в Кам’янці”). Іноді – про підтвердження сеймикових документів, як у випадку артикулів Краківського воєводства про збір третього побору (тільки зі шляхетських маєтків) Станіславом Морським і Яном Добком Ловчовським [1611], або ухвали Мельницької землі щодо сплати усіма її мешканцями двох поборів [1628].

Подекуди в універсалах також згадувалось про здійснення тих чи інших податкових чинностей відповідно до сеймикових ухвал: шафарем в Галицькій землі призначено, згідно з ухвалою місцевого сеймика, Войцеха Маковецького [1613 III]; місто Краків повинно було сплачувати чотири шоси так само, як і раніше, згідно ухвал минулих сейму і сеймиків [1629 I]¹⁴⁵.

Проте у більшості випадків укладачі поборових універсалів обмежувались констатацією певних дій окремих сеймиків, що було опосередкованим їх схваленням. Причому не завжди йшлося про післясеймові з’їзди: наприклад, у поборовому універсалі звичайного сейму 1613 року занотовано, що в Холмській землі четвертий побор розпочали збирати від “писарської елекції” [1613 II]¹⁴⁶. Переважно йшлося про сеймикові ухвали щодо сплати податків: передсеймових сеймиків у деяких повітах ВКЛ – побору, що мав бути врахований як сеймовий [1607]; передсеймового сеймика Віленського повіту – двох поборів [1618]; передсеймового сеймика Холмської землі – чопового [1618]; “минулого” сеймика

¹⁴⁴ Йдеться про постанову вишенського передсеймового сеймика 12 березня 1616 р., в якій вміщено рішення про сплату двох ланових поборів. Учасники зібрання доручили послам, щоб “ця теперішня наша ухвала аби обов’язково повагою сейму відразу на початку його, хоча б інші воєводства не хотіли, затверджена була” (AGZ. T. XX. S. 152–153)

¹⁴⁵ Йдеться про ухвали прошовіцьких післясеймових сеймиків 14 грудня 1627 р. і 3 серпня 1628 р., в яких обумовлено сплату податків містом Краковом (ASWK. T. II. S. 98, 100).

¹⁴⁶ Вочевидь йшлося про сеймик елекції холмського земського писаря, який відбувся ще 9 липня 1612 р. і який, на прохання короля, ухвалив рішення про сплату одного побору й чопового в наступному році (APL, CChelm., Inscr., ks. 16, k. 610 v.–611). Від грудня 1612 р. уряд холмського земського писаря (до смерті в 1624 р.) посідав Адам Вецвінський (Urządniczy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł. Kórnik, 1992. S. 164. Nr 1206), тож інших елекційних сеймиків у цей час не могли скликати.

Галицької землі – чопового та порядку його збору [1618]¹⁴⁷; “приватного сеймика” Ленчицького воєводства – повного побору, який поборця мав передати до коронного скарбу [1619]; передсеймового сеймика Познанського й Каліського воєводств – двох поборів [1620]¹⁴⁸; передсеймового сеймика Дрогичинської землі (*ex laudo*) – двох поборів [1626 II]; передсеймового сеймика Ломжинської землі (*laudo privato*) – двох поборів [1627]; передсеймового сеймика Нурської землі (*ex laudo publico*) – двох поборів [1627]; передсеймового сеймика Люблінського воєводства – чотирьох поборів [1628]. Водночас прикметною є інформація в поборовому універсалі звичайного сейму 1613 року про те, що на минулому депутатському сеймику Сандомирського воєводства внаслідок протестів обивателів було скасовано один з ухвалених попереднім сеймом поборів.

Крім того в поборових універсалах зафіксовано окремі випадки, коли призначення поборців або регламентування їх діяльності відбувалося на сеймиках – до сейму. Так, на сеймику Велюнської землі, скликаному королем рік перед тим, було ухвалено збір побору й обрано поборцею земського суддю Яна Венгерського [1607]; на “минулому” сеймику в Опатові попереднього поборця, який уступив зі своєї посади, змінив Мацей Пенкославський [1613 II]; поборця Ошмянської землі королівський дворянин Павел Ошинський, який мав збирати ухвалені на сеймі податки, був призначений “від братії” на “минулому” сеймику [1628]; попередній поборця Холмської землі Станіслав Ставський здійснив розрахунок зі зібраних грошей на сеймику [1620].

Подекуди також у поборових універсалах згадувалося про виконання тих чи інших сеймикових ухвал або рішень, зрештою так само пов’язаних із фіскальними справами. Так, згідно з сеймиковою інструкцією Брацлавського воєводства тамтешній поборця (брацлавський підсудок Михайло Кропивницький) у 1624 р. мав зайнятися збором, окрім податків, ще й чопового.

Здійснення публічних чинностей під час або у зв’язку з сеймиковими зібраннями. Досить часто з днем проведення реляційних сеймиків у поборових універсалах співвідносили здійснення тих чи інших публічних чинностей. Найчастіше відразу чи за певний час після сеймикових зібрань призначали збір податків: зокрема, у ВКЛ – ланового побору через два тижні після реляційних сеймиків, “які звикли через чотири тижні після сейму мати” [1609, 1611], чи загалом податків від часу [1616, 1618, 1626 I, 1626 II, 1627, 1632], через два тижні [1619] або щонайпізніше через тиждень після реляційних сеймиків (якщо збір не почнеться, як у Короні, від 9 січня) [1620]; у Серадзькому воєводстві та Велюнській землі – за два тижні після сеймика [1619]; у Варшавській землі – двох ланових податків, ухвалених на з’їзді під Варшавою 6 серпня, але

¹⁴⁷ В акті галицького елекційного сеймика 7 травня 1618 р. згадується ухвала передсеймового сеймика, “авторитетом сейму апробованого” (AGZ. T. XXIV. S. 30).

¹⁴⁸ В інструкції послам на сейм сьредського передсеймового сеймика 22 вересня 1620 р. його учасники погодилися зібрати два ланові побори й чопове на “війну проти поганства” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 88).

з певних причин не вибраних, на післясеймовому сеймику [1626 II]; у Новоградському воєводстві другі шість ланових поборів й Пінському повіті перші чотири ланові побори – впродовж чотирьох тижнів після реляційного сеймика [1628].

У ВКЛ також у зв'язку з сеймиками додатково обумовлювалась діяльність поборців: вони мусили складати присягу (*przy zgromadzeniu stanu rycerskiego, na sprawiedliwe wybranie y oddanie poborow*) на реляційних сеймиках [1616, 1618] та вибирати податки лише в містах, де відбуваються сеймики й суди [1613 I].

Іноді прив'язка тих чи інших чинностей до роботи сеймиків була опосередкованою: наприклад, у 1628 р. збір податків, які посла коронних воєводств взяли “до братії” на сеймики, мав розпочатися 29 серпня (прикметно, що усі реляційні сеймики скликано до цього дня). У 1618 р., оскільки в деяких коронних воєводствах і землях сеймики були призначені через шість тижнів після сейму, а термін сплати усіх податків – упродовж чотирьох тижнів після Св. Войцеха, то поборці цих воєводств і земель мали приїхати в Радом до завершення роботи скарбового трибуналу (принаймні з тим, що встигнуть зібрати). Після надзвичайного сейму 1626 року поборці відлеглих воєводств (Київського, Волинського, Брацлавського, Подільського та Белзького), оскільки їх посла не мали можливості швидко повернутися “до братії”, мусили розпочати збір податків не за шість (як в інших коронних воєводствах), а за вісім тижнів від моменту видачі поборового універсала.

Неподаткові акції в поборових універсалах природньо майже не згадуються, лише в акті другого (надзвичайного) сейму 1613 року зазначено, що оказання в Белзькому воєводстві мало відбутися наступного дня після депутатського сеймика.

Час скликання післясеймових сеймиків. У поборовому універсалі сейму 1607 року вперше вміщено точний час скликання післясеймових сеймиків. Щоправда це призначення виявилось суперечливим. У частині універсалу про умови, час і місце сплати податків зазначалося: сеймиківі зібрання у воєводствах (у містах, “сеймикам упривілейованих”) мали відбутися в Короні за вісім тижнів від дня видачі універсала (датований 18 червня), у ВКЛ – за чотири тижні після завершення сейму¹⁴⁹. Натомість після переліку поборців для кожного воєводства і землі додано: у тих з останніх, посла яких взяли рішення про побор або обрання поборці “до братії”, сеймики “на звиклих місцях” призначено на 8 серпня (про їх постанови належало без затримки повідомити короля – листами або через послів)¹⁵⁰. Зрештою тогорічні післясеймові сеймики, документи яких збереглися, зібрані саме на останню дату¹⁵¹.

¹⁴⁹ Volumina legum. T. II. S. 459.

¹⁵⁰ Ibid. S. 461.

¹⁵¹ У постанові сеймика Руського воєводства 8 серпня 1607 р. у Вишні учасники зібрання зазначили, що з'їхалися “на день теперішній восьмий місяця серпня за універсалом і постановою минулого варшавського сейму” (AGZ. T. XX. S. 125). У Холмській землі реляційний сеймик було

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

Подібну вказівку містив і наступний поборовий універсал, сейму 1609 року: в тих коронних воєводствах і землях, які відклали “до братії” ухвалення другого побору й обрання поборці, сеймики призначено на 1 квітня (або ці питання місцева шляхта могла вирішити на гродських рочках чи кверелах, якщо б ті припадали на цей час).

Водночас, починаючи від 1609 року, в сеймових поборових універсалах стали вказувати – принаймні для частини воєводств і земель – дати проведення окремих післясеймових сеймиків (лише в універсалі 1621 року для жодного воєводського сеймика час скликання не вказано). Існували різні форми таких вказівок: конкретний день; з прив’язкою до дати завершення роботи сейму; з прив’язкою до якоїсь іншої публічної чинності (зазвичай до сесій місцевих судів). Причому в одному поборовому універсалі могли застосовуватися різні форми, очевидно це залежало від волі послів того чи іншого воєводства (землі). Так, згідно з поборовим універсалом, після **сейму 1609 року** (офіційно завершився 26 лютого) окремі воєводства (землі) мали провести сеймики у такі дні: 26 березня, четвер (на 28-й день після завершення сейму) – Черська земля (за чотири тижні після сейму); 8 квітня, середа (41-й день) – Брацлавське, Волинське воєводства; 10 квітня, п’ятниця (43-й день) – Добжинська земля (у п’ятницю перед Квітною Неділею); також сеймик Подільського воєводства мав зібратися на других після сейму кверелах, сеймик Сохачевського повіту – на перших гродських рочках. Після **сейму 1611 року** (завершився 7 листопада¹⁵²): 5 грудня, понеділок (28-й день) – пруські воєводства та Вількомирський, Вітебський, Волковиський, Жмудський, Лідський, Мінський, Мозирський, Мстиславський, Новгородський, Оршанський, Ошмянський, Пінський, Смоленський повіти (за чотири тижні після завершення сейму); 12 грудня, понеділок (35-й день) – Нурська земля; 19 грудня, понеділок (42-й день) – Галицька земля (за шість тижнів після завершення сейму). Після **звичайного сейму 1613 року** (завершився 2 квітня¹⁵³): 15 квітня, понеділок (13-й день) – Белзьке воєводство (*feria secunda post Conductus Paschae*)¹⁵⁴. Після **надзвичайного сейму 1613 року** (завершився 24 грудня¹⁵⁵): 2 січня, четвер (9-й день) – Бжеське й Іновроцлавське воєводства (наступного дня після Нового Року) та Равський повіт; 7 січня,

відкладено на 20 серпня 1607 р., оскільки сеймові поборовий універсал і конституції були привезені холмському старості щойно в неділю 5 серпня пізно ввечері (*po nieszporney godzinie*): відтак шляхта, яка встигла зібратися на сеймик 8 серпня у Холмі, прийняла рішення про перенесення зібрання (APL, CChelm., Inscr., ks. 15, k. 464 v.–465). Сьредський сеймик Каліського й Познанського воєводств 8 серпня 1607 р. “не дійшов” (шляхта на нього не зібралася), так само не відбувся і повторний сеймик, призначений на 17 серпня (ASWPK. T. I. Cz. 1. S. 374). Натомість у Краківському воєводстві сеймик було скликано королівським універсалом на 2 серпня 1607 р. (ASWK. T. I. S. 316, 322).

¹⁵² Byliński J. Sejm z roku 1611. Wrocław, 1970. S. 207–208.

¹⁵³ Byliński J. Dwa sejmy z roku 1613. Wrocław, 1984. S. 121–122.

¹⁵⁴ Післясеймовий сеймик Белзького воєводства з невідомих причин зібрався щойно 30 квітня 1613 р. (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 54–56).

¹⁵⁵ Byliński J. Dwa sejmy z roku 1613. S. 223–226.

вівторок (14-й день) – Троцьке воєводство, Вишогродська, Галицька (хоча і поборця, і побори на сеймі були призначені), Добжинська землі (за два тижні після сейму) та Белзьке воєводство (наступного дня після Трьох Королів)¹⁵⁶; 10 січня, п'ятниця (17-й день) – Мальборкське, Хелмінське воєводства, Велюньська земля, Гостинський, Мстиславський (можливо помилково?), Сохачевський повіти; 13 січня, понеділок (20-й день) – Волинське воєводство; 14 січня, вівторок (21-й день) – Краківське¹⁵⁷, Ленчицьке, Люблінське, Поморське воєводства та Берестейський, Мінський повіти, Інфлянтські землі (за три тижні після сейму); 15 січня, середа (22-й день) – Плоцьке воєводство; 17 січня, п'ятниця (24-й день) – Каліське й Познанське¹⁵⁸, Сандомирське воєводства, Закрочимська, Цеханувська землі; 22 січня, середа (29-й день) – Брацлавське (хоча і поборця, і побори на сеймі були призначені) воєводство; також сеймик Лівської землі мав зібратися на перших після сейму кверелах. Після **сейму 1616 року** (завершився 7 червня¹⁵⁹): 27 червня, понеділок (20-й день) – Белзьке воєводство (в перший понеділок після Св. Яна)¹⁶⁰; 1 липня, п'ятниця (24-й день) – пруські воєводства; 5 липня, вівторок (28-й день) – Бжеське й Іновроцлавське, Ленчицьке воєводства, Велюньська земля (за чотири тижні після сейму) та повіти ВКЛ; 12 липня, вівторок (35-й день) – Краківське¹⁶¹, Люблінське воєводства; 19 липня, вівторок (42-й день) – Волинське воєводство (за шість тижнів після сейму)¹⁶². Після **сейму 1618 р.** (завершився в 27 березня¹⁶³): 23 квітня, понеділок (27-й день) – Белзьке, Волинське воєводства; 24 квітня, вівторок (28-й день) – Люблінське воєводство (*feria tertia post Conductus*) та Брацлавське, Ленчицьке воєводства; 28 квітня, суббота (32-й день) – Заторське князівство (за три дні перед прошовіцьким сеймиком); 30 квітня,

¹⁵⁶ Післясеймовий сеймик Белзького воєводства відбувся щойно 13 січня 1614 р. – не “наступного дня”, а “в понеділок після [святи] Трьох Королів”; можливо тому, що на цей час припали белзькі земські роки (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 58).

¹⁵⁷ З тексту сеймового поборового універсалу незрозуміло чи того ж дня мав відбуватися також і сеймик Заторського князівства (Volumina legum. Т. III. S. 129). Післясеймовий сеймик в Прошовіцах був додатково скликаний королівським універсалом – так само на 14 січня (ASWK. Т. I. S. 351).

¹⁵⁸ У постанові сьредського сеймика 17 січня 1614 р., який був додатково скликаний на цей день королівським універсалом (виданим 26 грудня 1613 р. у Варшаві), зазначено, що його учасники з'їхалися “за скликанням нам сеймику Його Королівською Милістю на сьогоднішній день” (ASWPK. Т. I. Cz. 1. S. 433, 435).

¹⁵⁹ Ochmann S. Sejmy z lat 1615–1616. Wrocław, 1970. S. 195.

¹⁶⁰ Белзький післясеймовий сеймик відбувся щойно 16 серпня 1616 р. (кликаний на цей день королем); у його постанові відзначено, що “наш сеймик після усіх інших коронних сеймиків скликаний” (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 60).

¹⁶¹ У постанові прошовіцького сеймика 12 липня 1616 р. зазначено, що його учасники зібралися “на прошовіцький сеймик, з минулого варшавського сейму нам їх милостями панамі послами принесений і універсалом короля його милості оголошений” (ASWK. Т. I. S. 365).

¹⁶² Сеймик Волинського воєводства зібрався в Луцьку 19 липня 1616 р. (Ochmann S. Sejmy z lat 1615–1616. S. 208).

¹⁶³ Serebryka J. Sejm z 1618 roku. Opole, 1988. S. 189, 193.

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

понеділок (34-й день) – Київське воєводство (за тиждень після Св. Яна), пруські воєводства (за тиждень після Св. Войцеха) та Сандомирське воєводство; 2 травня, середа (36-й день) – Краківське воєводство¹⁶⁴; 7 травня, понеділок (41-й день) – Велюньська земля. Після *сейму 1619 року* (завершився 5 березня¹⁶⁵): 4 квітня, четвер (30-й день) – Бжеське й Іновроцлавське воєводства; 5 квітня, п'ятниця (31-й день) – Холмська земля¹⁶⁶; 8 квітня, понеділок (34-й день) – Велюньська земля (перший понеділок після Провідної Неділі); 9 квітня, вівторок (35-й день) – Краківське воєводство¹⁶⁷, Заторське князівство; 11 квітня, четвер (37-й день) – Люблінське воєводство (*we Czwartek Przewodni*) та Брацлавське, Волинське, Каліське й Познанське¹⁶⁸, Ленчицьке, Руське¹⁶⁹, Сандомирське, Серадзьке воєводства, Галицька¹⁷⁰, Добжинська, Лівська, Ломжинська землі; 16 квітня, вівторок (42-й день) – пруські воєводства; 22 квітня, понеділок (48-й день) – Белзьке воєводство¹⁷¹. Після *сейму 1620 року* (завершився 11 грудня¹⁷²): 29 грудня, вівторок (18-й день) – Велюньська земля (у вівторок після Різдва), Бжеське й Іновроцлавське, Серадзьке воєводства, Дрогичинська земля (*nazaiutrz po Młodziankach*), Ленчицьке воєводство та інші воєводства, яким окремо час не вказано (*we Wtorek nazaiutrz po Młodziankach*); 30 грудня, середа (19-й день) – Краківське воєводство¹⁷³; 4 січня, понеділок (24-й день) – Волинське, Люблінське,

¹⁶⁴ Прошовіцький післясеймовий сеймик був додатково скликаний на цей же день королівським універсалом, виданим 3 квітня 1618 р. у Варшаві (ASWK. T. I. S. 385–386).

¹⁶⁵ *Rzońca J.* O procedurze i chronologii obrad sejmku z 1619 roku // *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu*. Opole, 1981. Seria A. Historia XIX: Studia i materiały z dziejów Polski feudalnej. S. 59, 68.

¹⁶⁶ У постанові холмського післясеймового сеймика 5 квітня 1619 р. його учасники зазначили, що “тут до Холма на місце, звикле повітовим сеймикам і елекціям, на день п'ятий місяця квітня і час у поборовому універсалі недавно минулого варшавського вального сейму [...] з'їхалися” (APL, CChelm., Inscr., ks. 18, k. 532 v.–533 v.).

¹⁶⁷ Хоча акти прошовіцького післясеймового сеймика не збереглися, проте в пізнішій сеймиковій документації зазначено, що він зібрався 9 квітня 1619 р. (ASWK. T. I. S. 406).

¹⁶⁸ У постанові сьредського післясеймового сеймика 11 квітня 1619 р., який король додатково скликав на цей день своїм універсалом (виданим 15 березня у Варшаві) і на який скерував свого посла, зазначено, що його учасники з'їхалися “на сеймик, нам Його Королівською Милістю на підставі ухвали минулого сейму на день 11 квітня скликаний” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 73, 78).

¹⁶⁹ У постанові вишеньського сеймика 11 квітня 1619 р. вказано, що він зібрався за королівським універсалом (AGZ. T. XX. S. 125–126).

¹⁷⁰ У постанові галицького сеймика 11 квітня 1619 р. зазначено, що його учасники зібралися “на сьогоднішній сеймик, сеймовою повагою від його милості короля пана нашого милостивого скликаний” (Ibid. T. XXIV. S. 31).

¹⁷¹ Белзький післясеймовий сеймик, згідно з сеймовою ухвалою, зібрався 22 квітня 1619 р. (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 63).

¹⁷² *Pietrzak J.* Po Secorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621. Wrocław, 1983. S. 104.

¹⁷³ У постанові прошовіцького післясеймового сеймика 31 грудня 1620 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на день тридцятий грудня на сеймик за призначенням варшавського вального сейму”. Сеймик був додатково скликаний королівським універсалом, виданим 13 грудня у Варшаві, так само на 30 грудня (ASWK. T. I. S. 422, 426).

Руське¹⁷⁴, Сандомирське воєводства (в понеділок після Нового Року); 7 січня, четвер (27-й день) – Каліське й Познанське¹⁷⁵, пруські воєводства (наступного дня після Трьох Королів); 10 січня, неділя¹⁷⁶ (30-й день) – Белзьке воєводство; 13 січня, середа (33-й день) – Подільське воєводство. Після *надзвичайного сейму 1624 року* (завершився 27 лютого¹⁷⁷): 12 березня, вівторок (14-й день) – Черська земля (“для певних причин”; за два тижні); 15 березня, п’ятниця (17-й день) – Заторське князівство (за чотири дні перед прошовіцьким сеймиком)¹⁷⁸; 19 березня, вівторок (21-й день) – Каліське й Познанське¹⁷⁹, Краківське (“спільно з іншими”)¹⁸⁰, Ленчицьке (“з іншими”), Подільське, пруські (повітові сеймики), Руське (“рівно з іншими”), Сандомирське воєводства, Бельська, Варшавська (“рівно з іншими”), Велюньська (“з іншими рівно”), Дрогичинська землі (за три тижні, *to iest, we Wtorek po Srodopostney Niedzieli*)¹⁸¹; 26 березня, вівторок (28-й день) – пруські (генеральний сеймик) воєводства (за чотири тижні після сейму) та Серадзьке воєводство (*we Wtorek, po Bialey Niedzieli*); 1 квітня, понеділок (34-й день) – Галицька земля (*na Poniedzialek po Kwietney Niedzieli*)¹⁸²; також сеймик усіх земель Інфлянтської землі мав відбутися впродовж тижня після Великодня (*w tydzien po Wielkieynocy*), генеральний сеймик усіх земель

¹⁷⁴ У постанові вишньовського реляційного сеймика 5 січня 1621 р. його учасники зазначили, що вони з’їхалися “в чималій кількості до Вишні на сеймик, на 4 січня на минулому вальному сеймі усіма станами згідно ухвалений” (AGZ. T. XX. S. 184).

¹⁷⁵ У постанові сьредського післясеймового сеймика 7–9 січня 1621 р., який король додатково скликав на 7 січня своїм універсалом (виданим 15 грудня 1620 р. у Варшаві) і на який скерував свого посла, зазначено, що його учасники з’їхалися “за скликанням сеймику нам Його Королівською Милістю на сьогоднішній день” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 91, 94).

¹⁷⁶ Рідкісний випадок за першу половину XVII ст., коли сеймикове зібрання призначено на неділю, очевидно слід трактувати як непорозуміння або помилку. Недаремно 2 січня 1621 р. видано королівський універсал, який скликав сеймик для обрання поборці й ротмістра на 13 лютого – “що і самі послы оголосили це в тамтешньому воєводстві” (Lauda sejmikowe belskie. Nr 70).

¹⁷⁷ Сеймові засідання завершилися в ніч з 27 на 28 лютого, проте останнім днем сейму вважалося 27 лютого (*Dorobisz J. Sejm nadzwyczajny z 1624 roku. Opole, 1994. S. 80*).

¹⁷⁸ Адам Пшибось вважав, що окреслення “сеймик чотири дні перед прошовіцьким” (Volumina legum. T. III. S. 233) слід трактувати як 14 березня, проте сеймик не відбувся (ASWK. T. II. S. 19, 23) і точної інформації про час його проведення немає.

¹⁷⁹ У постанові сьредського післясеймового сеймика 19 березня 1624 р. зазначено, що його учасники з’їхалися “на сеймик нам сеймовою ухвалою згідно артикулів, які ми їх милостям своїм послам доручили, скликаний” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 174).

¹⁸⁰ У постанові прошовіцького сеймика 24 березня 1624 р. зазначено, що його учасники зібралися “на сеймик, з сейму недавно минулого призначений, до Прошовіц на день 19 березня” (ASWK. T. II. S. 20).

¹⁸¹ На 19 березня були скликані післясеймові сеймики й в інших воєводствах, для яких цього не вказано в поборовому універсалі – на підставі окремої конституції сейму 1624 року (Volumina legum. T. III. S. 223–224). Зокрема, в цей день відбувся белзький сеймик: у постанові зазначено, що його учасники зібралися “на теперішній сеймик, ухвалою минулого варшавського сейму на сьогоднішній день нам скликаний” (Lauda sejmikowe belskie. Nr 79).

¹⁸² У постанові галицького сеймика 1 квітня 1624 р. зазначено, що його учасники з’їхалися “на сеймик елекції поборці, повагою недавно минулого варшавського сейму на сьогоднішній день до Галича зібрані” (AGZ. T. XXIV. S. 34).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

Мазовецького воєводства – за тиждень після оказання. Після *звичайного сейму 1626 року* (завершився 10 березня¹⁸³): 24 березня, вівторок (14-й день) – Бжеське й Іновроцлавське, Плоцьке воєводства, Лівська, Ломжинська, Рожанська, Черська землі, Гостинський, Сохачевський повіти; 30 березня, понеділок (20-й день) – Варшавська земля (після гродських рочків); 31 березня, вівторок (21-й день) – Краківське воєводство (за три тижні після сейму)¹⁸⁴, Брацлавське воєводство (*we Wtorek przed Kwietną Niedzielą*) та Белзьке¹⁸⁵, Ленчицьке воєводства, Цеханувська земля; 1 квітня, середа (22-й день) – Волинське воєводство; 2 квітня, четвер (23-й день) – Вишгородська земля; 6 квітня, понеділок (27-й день) – Бельська, Мельницька землі; 7 квітня, вівторок (28-й день) – Холмська земля (*we Wtorek po Kwietney Niedzieli*); також сеймики Серадзького воєводства, Велюньської, Галицької, Добжинської, Дрогичинської і Нурської земель мали відбутися наступного дня після оказання. Після *надзвичайного сейму 1626 року* (завершився 3 грудня¹⁸⁶): 19 грудня, субота (16-й день) – Краківське воєводство¹⁸⁷, Заторське князівство; 29 грудня, вівторок (26-й день) – Каліське й Познанське воєводства (у вівторок перед Новим роком)¹⁸⁸; 31 грудня, четвер (28-й день) – Віленський повіт (очевидно стосувалося усіх повітів ВКЛ), Бельська земля, Гостинський, Равський, Сохачевський повіти (за чотири тижні після сейму); 2 січня, субота (30-й день) – Серадзьке воєводство, Закрочимська, Цеханувська землі (наступного дня після Нового року), Велюньська земля (*in crastino Circumcis. Domini*) та Вишгородська, Віська, Ломжинська, Рожанська, Черська землі; 4 січня, понеділок (32-й день) – Дрогичинська земля (у понеділок після Нового року) та Плоцьке воєводство; 5 січня, вівторок (33-й день) – Бжеське й Іновроцлавське воєводства (у вівторок після Нового року)¹⁸⁹ та Ленчицьке воєводство (за тиждень після сьредського сеймика); 8 січня, п'ятниця (36-й день) – Добжинська земля (у п'ятницю після Трьох Королів) та Київське воєводство; 11 січня, понеділок (39-й день)¹⁹⁰ – Люблінське воєводство,

¹⁸³ Kwak J. Sejm warszawski 1626 roku. Opole, 1985. S. 128.

¹⁸⁴ У постанові прошовицького сеймика 31 березня 1626 р. зазначено, що його учасники “на сеймик елекції поборців, з ухвали сейму зібрані” (ASWK. Т. II. S. 57).

¹⁸⁵ Відомо, що белзький сеймик, який ухвалив податки на “повітового жовніра”, відбувся 25 квітня 1626 р. (Kwak J. Sejm warszawski 1626 roku. S. 118).

¹⁸⁶ Serebka J. Sejm w Toruniu z 1626 roku. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966. S. 149–150.

¹⁸⁷ У постанові прошовицького сеймика 15 грудня 1626 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на повітовий сеймик, на сьогоднішній день з того ж минулого торунського сейму скликаний і призначений” (ASWK. Т. II. S. 68).

¹⁸⁸ У постанові сьредського післясеймового сеймика 29 грудня 1626 р., який король додатково скликав на цей день своїм універсалом (виданим 6 грудня в Нешаві) і на який скерував свого посла, зазначено, що його учасники з'їхалися “на теперішній сеймик повагою минулого торунського сейму на день 29 грудня нам скликаний і призначений” (ASWPK. Т. I. Cz. 2. S. 220, 222).

¹⁸⁹ Очевидно саме цього дня відбувся радзейовський сеймик, що зібрався “на підставі [рішення] минулого торунського сейму” (Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej... Т. II. S. 26–28).

¹⁹⁰ Загальний королівський універсал про скликання післясеймових сеймиків (для затвердження взятих сеймовими послами “до братії” податків) у регіонах було видано 11 грудня 1626 р. у Варшаві (APL, CChelm., Inscr., ks. 20, k. 374 v.–375).

Мельницька земля (у понеділок після Трьох Королів) та Волинське, Руське¹⁹¹, Смоленське воєводства, Галицька¹⁹², Лівська, Холмська¹⁹³ землі; 14 січня, четвер (42-й день) – Белзьке¹⁹⁴, Брацлавське воєводства, Нурська земля; 28 січня, четвер (56-й день) – Подільське воєводство (у перший четвер після Св. Агнешки) та Стародубський повіт (за вісім тижнів після сейму); також сеймик Варшавської землі мав відбутися на перших роках, які припадуть після сейму, а сеймики Мальборкського, Поморського і Хелмінського воєводств як “окупованих неприятелем” – тоді, коли призначить король. Після *сейму 1627 року* (завершився 24 листопада¹⁹⁵, але обрахунок ведемо від 23 листопада, дня формального закінчення його роботи): 7 грудня, вівторок (14-й день) – Плоцьке воєводство (за два тижні після сейму); 14 грудня, вівторок (21-й день) – Бжеське й Іновроцлавське¹⁹⁶, Краківське¹⁹⁷ воєводства (за три тижні після сейму) та Гостинська, Сохачевська, Цеханувська землі; 16 грудня, четвер (23-й день) – Вишгородська, Закрочимська землі; 20 грудня, понеділок (27-й день) – Велюньська, Холмська землі; 21 грудня, вівторок (28-й день) – Бельська земля (за чотири тижні після сейму); 22 грудня, середа (29-й день) – Волинське воєводство (наступного дня після Св. Томаша); 3 січня, понеділок (41-й день) – Люблінське, Подільське, Руське¹⁹⁸, Сандомирське воєводства, Варшавська, Нурська, Черська землі; 4 січня, вівторок (42-й день) – Каліське й Познанське воєводства¹⁹⁹, Віська, Галицька, Дрогичинська, Равська землі; 7 січня, п’ятниця (45-й день) – Добжинська, Рожанська землі (в понеділок після Трьох Королів); 8 січня, субота (46-й день) – Брацлавське воєводство; 10 січня, понеділок (48-й

¹⁹¹ У постанові вишенського реляційного сеймика 11 січня 1627 р. зазначено, що його було скликано на цей день королем, також згадується про приїзд на зібрання королівського посла (AGZ. T. XX. S. 234).

¹⁹² Галицький післясеймовий сеймик зібрався щойно 10 березня 1627 р., будучи призначений королівським універсалом (Ibid. T. XXIV. S. 34).

¹⁹³ У постанові холмського післясеймового сеймика 11 січня 1627 р. зазначено, що його було скликано згідно сеймового універсалу й окремого королівського універсалу (APL, CChelm., Inscr., ks. 20, k. 394 v.–395 v.).

¹⁹⁴ У постанові белзького післясеймового сеймика 14 січня 1627 р. зазначено, що його учасники з’їхалися “на теперішній сеймик від Його Королівської Милості і коронних станів торунського сейму нам скликаний на день чотирнадцятий місяця січня” (Lauda sejmikowe belskie. Nr 82).

¹⁹⁵ *Seredyka J. Sejm zawiedzionych nadziei. Opole, 1981. S. 103, 115.*

¹⁹⁶ У постанові радзейовського післясеймового сеймика 14–15 грудня 1627 р. зазначено, що його учасники з’їхалися “на сеймик, на день чотирнадцятий грудня сеймовою ухвалою призначений” (Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej... T. II. S. 28).

¹⁹⁷ Прошовіцький післясеймовий сеймик, що зібрався 14 грудня 1627 р., був додатково скликаний на цей же день королівським універсалом, виданим 28 листопада у Варшаві (ASWK. T. II. S. 97).

¹⁹⁸ Перемишльський підстолий Ремігян Вояковський 3 січня 1628 р. у Вишні видав універсал як “маршалок вишенського сеймика, на день 3 січня з варшавського вального сейму призначеного” (AGZ. T. XX. S. 249).

¹⁹⁹ У постанові сьредського післясеймового сеймика 4 січня 1628 р. зазначено, що його учасники з’їхалися “на теперішній сеймик на день 4 січня з ухвали минулого варшавського сейму” (ASWPK. T. I. Cz. 2. S. 253).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

день) – Ленчицьке, пруські воєводства; 11 січня, вівторок (49-й день) – Мельницька земля; 12 січня, середа (50-й день) – Белзьке воєводство²⁰⁰; 18 січня, вівторок (56-й день) – Серадзьке воєводство; 30 січня, неділя (68-й день) – Київське воєводство. Після **надзвичайного сейму 1628 року** (завершився 18 липня): 31 липня, понеділок (13-й день) – Белзьке воєводство²⁰¹, Ломжинська земля; 1 серпня, вівторок (14-й день) – Бжеське й Іновроцлавське²⁰², Плоцьке воєводства, Гостинська, Рожанська, Холмська²⁰³ землі; 3 серпня, четвер (16-й день) – Краківське²⁰⁴, Люблінське, Сандомирське воєводства, Добжинська, Равська землі; 7 серпня, понеділок (20-й день) – Волинське, Каліське й Познанське²⁰⁵, Київське, Ленчицьке, Подільське, пруські, Руське²⁰⁶ воєводства, Бельська, Варшавська, Велюньська, Вишгородська, Віська, Лівська, Нурська, Цеханувська, Черська землі, Заторське князівство²⁰⁷, Берестейський повіт; 8 серпня, вівторок (21-й день) – Мельницька, Сохачевська землі; 10 серпня, четвер (23-й день) – Дрогичинська, Закрочимська землі; 12 серпня, субота (25-й день) – Брацлавське воєводство; 14 серпня, понеділок (27-й день) – Серадзьке воєводство; 28 серпня, понеділок (41-й день) – Мазовецьке воєводство. Після **звичайного сейму 1629 року** (завершився 21 лютого²⁰⁸): 5 березня, понеділок (12-й день) – Сохачевська земля; 6 березня, вівторок (13-й день) – Бжеське й Іновроцлавське воєводства, Добжинська земля (*feria tertia post Dominicam Invocavit*); 9 березня, п'ятниця (16-й день) – Заторське князівство; 13 березня, вівторок (20-й день) – Ленчицьке воєводство, Гостинська земля; 17 березня, субота (24-й день) – Подільське воєводство; 20 березня, вівторок (27-й день) – Белзьке, Сандомирське воєводства, Бельська, Львівська, Нурська,

²⁰⁰ У постанові белзького післясеймового сеймика 12 січня 1628 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на день дванадцятий місяця січня ухвалою минулого сейму для обрання поборці дозволених поборів і задля надходження більших на оборону Речі Посполитої” (Lauda sejmikowe bełskie. Nr 85).

²⁰¹ Белзький післясеймовий сеймик зібрався 31 липня 1628 р., будучи додатково скликаний на цей день королівським універсалом, виданим 19 липня у Варшаві (Ibid. Nr 86).

²⁰² У постанові радзейовського післясеймового сеймика 1 серпня 1628 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на день сьогоднішній, на перше серпня, на сеймик, сеймовим універсалом призначений” (Pawiński A. Dzieje ziemi kujawskiej... Т. II. S. 36).

²⁰³ Післясеймовий сеймик Холмської землі відбувся щойно 15 вересня 1628 р. і був скликаний королівським універсалом (APL, CChelm., Inscr., ks. 21, k. 327 v.–328).

²⁰⁴ Прошовицький післясеймовий сеймик зібрався 3 серпня 1628 р. (ASWK. Т. II. S. 99–100).

²⁰⁵ У постанові сьредського післясеймового сеймика 7 серпня 1628 р., який король додатково скликав на цей день своїм універсалом (виданим 19 липня у Варшаві) і на який скерував свого посла, зазначено, що його учасники з'їхалися “на сеймик на день 7 серпня авторитетом минулого варшавського сейму скликаний” (ASWPK. Т. I. Cz. 2. S. 272, 273, 274).

²⁰⁶ У постанові вишенського реляційного сеймика 7 серпня 1628 р. його учасники зазначили, що вони з'їхалися “на сеймик з сеймової ухвали нам у Вишні на сьоме серпня призначений” (AGZ. Т. XX. S. 266).

²⁰⁷ У постанові заторського післясеймового сеймика 7 серпня 1628 р. зазначено, що він зібрався за королівським універсалом (ASWK. Т. II. S. 100).

²⁰⁸ Filipczak-Kocur A. Sejm zwyczajny z roku 1629. Warszawa; Wrocław, 1979. S. 79–80.

Перемишльська, Сяноцька землі; 21 березня, середа (28-й день) – Дрогичинська земля (за чотири тижні після сейму); 27 березня, вівторок (34-й день) – Галицька, Холмська²⁰⁹ землі; 2 квітня, понеділок (40-й день) – Люблінське воєводство; 4 квітня, середа (42-й день) – Велюньська земля; 24 квітня, вівторок (62-й день) – Серадзьке воєводство. Після *надзвичайного сейму 1629 року* (завершився 28 листопада²¹⁰): 11 грудня, вівторок (13-й день) – Краківське воєводство²¹¹; 13 грудня, четвер (15-й день) – Бельська, Дрогичинська землі; 14 грудня, п'ятниця (16-й день) – Гостинська, Лівська, Сохачевська землі, Заторське князівство; 15 грудня, субота (17-й день) – Віська, Рожанська землі; 17 грудня, понеділок (19-й день) – Белзьке, Бжеське й Іновроцлавське, Ленчицьке, Люблінське, Плоцьке, Сандомирське, Серадзьке воєводства, Добжинська земля; 18 грудня, вівторок (20-й день) – Львівська, Мельницька, Перемишльська, Холмська²¹² землі; 20 грудня, четвер (22-й день) – Волинське, Подільське воєводства, Велюньська, Галицька землі; 28 грудня, п'ятниця (30-й день) – Київське воєводство; 29 грудня, субота (31-й день) – Сяноцька земля. Після *сейму 1631 року* (завершився 13 березня²¹³): 26 березня, середа (13-й день) – Бжеське й Іновроцлавське воєводства; 2 квітня, середа (20-й день) – Краківське²¹⁴, Подільське, Сандомирське воєводства, Бельська, Галицька, Гостинська, Добжинська, Мельницька землі, Заторське князівство, Віська, Вишгородська, Лівська землі Мазовецького воєводства; 7 квітня, понеділок (25-й день) – Серадзьке воєводство, Велюньська земля; 8 квітня, вівторок (26-й день) – Сохачевська земля (*we wtorek przed Niedzielą Kwietną*); 14 квітня, понеділок (32-й день) – Белзьке воєводство²¹⁵; також зібрання Львівської і Холмської земель мали відбутися під час перших після сейму кверел, а для Ленчицького воєводства

²⁰⁹ У постанові холмського післясеймового сеймика 27 березня 1629 р. зазначено, що він зібрався згідно з сеймовою ухвалою (APL, CChelm., Inscr., ks. 21, k. 523 v.–524). Цей сеймик був додатково скликаний королівським універсалом, виданим 2 березня у Варшаві (Ibid. K. 499–499 v.).

²¹⁰ *Seredyka J. Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III... S. 42.*

²¹¹ У постанові прошовицького сеймика 11 грудня 1629 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на день 11 грудня на сеймик до Прошовиць з теперішнього сейму призначений для реляції їх милості панів послів, на минулий сейм нами висланих” (ASWK. T. II. S. 117).

²¹² У постанові холмського післясеймового сеймика 18 грудня 1629 р. (підписаний маршалком, холмським підкоморієм Яном Скашевським) зазначено, що його учасники з'їхалися для обрання поборці згідно з королівським універсалом (APL, CChelm., Inscr., ks. 21, k. 899 v.–900); йшлося про універсал, виданий 1 грудня у Варшаві, що скликав сеймик саме на цей день (Ibid. K. 895 v.–896). Проте ще 11 грудня холмська шляхта зібралася на елекцію поборці згідно з “мандатом” останнього сейму, але – зважаючи на те, що не всіх дійшла відомість про призначення зібрання, – відклала сеймик на 31 грудня; відповідну ухвалу підписав той же Я. Скашевський (Ibid. K. 890 v.–891).

²¹³ *Seredyka J. Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III... S. 124.*

²¹⁴ Післясеймовий сеймик Краківського воєводства додатково був скликаний королівським універсалом (виданим 20 березня 1631 р. у Варшаві) – також на 2 квітня (ASWK. T. II. S. 128).

²¹⁵ У постанові белзького післясеймового сеймика 14 квітня 1631 р. зазначено, що його учасники з'їхалися “на сьогоднішній сеймик обрання поборці, універсалом короля Його Милості до городу поданим призначений” (Lauda sejmikowe belskie. Nr 91).

і Нурської землі дати сеймиків не вписано. Після *надзвичайного сейму 1632 року* (завершився 3 квітня²¹⁶): 22 квітня, четвер (19-й день) – Ленчицьке воєводство; 26 квітня, понеділок (23-й день) – Белзьке воєводство (в понеділок після Св. Войцеха); 27 квітня, вівторок (24-й день) – Велюньська земля; 4 травня, вівторок (31-й день) – Краківське²¹⁷, Сандомирське воєводства, Заторське князівство²¹⁸; 5 травня, серeda (32-й день) – Брацлавське, Київське воєводства, Закрочимська, Лівська, Холмська землі; також сеймики Подільського воєводства, Вишгородської, Галицької, Добжинської, Львівської²¹⁹, Перемишльської, Равської, Сяноцької земель мали відбутися на оказованні, Черської землі – на перших гродських рочках.

Переважно післясеймові сеймики проводились у вказані дати, хоча в окремих випадках зібрання могли відбуватися в інші дні²²⁰.

Місце скликання післясеймових сеймиків. Крім дати скликання післясеймового зібрання у тому чи іншому воєводстві в поборових універсалах могли вказувати й населений пункт, де мав відбутися сеймик. Так, Белзьке воєводство повинно було зібратися на післясеймовий сеймик в Белзі [1620], Бельська земля – у Бранську [1624], Брацлавське воєводство – у Вінниці [1632], Варшавська земля – у Варшаві [1627], Велюньська земля – у Велюні [1620, 1627], Волинське воєводство – в Луцьку [1609, 1613 II, 1629 II], Галицька земля – в Галичі [1632 (на оказованні)], Гостинська земля – в Гамбіні [1631], Заторське князівство – у Заторі [1632], Інфлянтські землі – в Кесі [1613 II, 1624], Краківське воєводство – в Прошовіцах [1616, 1618], Львівська земля – у Львові [1629 I], Люблінське воєводство – в Любліні [1619, 1620, 1629 I], Перемишльська земля – у Вишні [1629 I], Серадзьке воєводство – в Шадку [1620, 1626 II, 1628, 1629 II, 1631], Сяноцька земля – в Сяноку [1629 I], Черська земля – у Варшаві [1609]. Що стало причиною появи цих нерегулярних згадок неясно. У деяких випадках,

²¹⁶ *Seredyka J.* Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III... S. 173.

²¹⁷ У постанові прошовіцького сеймика 4 травня 1632 р. зазначено, що його учасники зібралися “на сеймик, святої пам’яті Його Королівською Милістю скликаний і поборовим універсалом недавно минулого сейму призначений” (ASWK. T. II. S. 134).

²¹⁸ У постанові заторського сеймика 4 травня 1632 р. зазначено, що його учасники зібралися за королівським універсалом (Ibid. S. 137).

²¹⁹ Оказовання шляхти Львівської землі відбулося 19 квітня 1632 р. під Львовом (AGZ. T. XX. S. 307–315).

²²⁰ Наприклад, відомо, що післясеймові сеймики у Люблінському воєводстві збиралися 14 січня 1614 р., 14 липня 1616 р., 24 квітня 1618 р., 11 квітня 1619 р., 12 і 19 березня 1624 р., 28 березня 1626 р., 11 січня 1627 р., 3 січня 1628 р., 3 серпня 1628 р., 11 березня 1629 р., 10 січня 1630 р. (**Ujma M.* Sejmik lubelski 1572–1696. Warszawa, 2003. S. 234–236); у Сандомирському воєводстві – 18 січня 1614 р., 19 березня 1624 р., 5 січня 1627 р., 3 січня 1628 р., 3 серпня 1628 р., 9 квітня 1629 р., 17 грудня 1629 р. (*Trawicka Z.* Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696. Kielce, 1985. S. 260–261); у Серадзькому воєводстві – 11 квітня 1619 р., 16 квітня 1624 р., 20 квітня 1626 р., 2 січня 1627 р., 18 січня 1628 р., 14 серпня 1628 р., 14 січня 1630 р. (**Filipczak-Kocur A.* Sejmik sieradzki za Wazów (1578–1648). Opole, 1989. S. 163–167). Зірочками позначені дати проведення сеймиків, які не співпадають з вказаними в поборових універсалах або відсутні в них. Див. також примітки 151–218 до даної статті.

коли йшлося про скликання сеймика в незвичному місці, потреба в таких уточненнях справді існувала. Зокрема, так було на сеймах 1629 року, коли для шляхтичів трьох земель Руського воєводства були вказані різні місця проведення післясеймових зібрань – зазвичай вони збиралися на спільному сеймику у Вишні. Необхідність могла виникати і тоді, коли шляхта певного воєводства проводила свої зібрання в різних місцях – як у випадку Серадзького воєводства, де передсеймові й післясеймові сеймики зазвичай відбувались у Шадку, депутатські й елекційні – у Серадзі²²¹. Не виключено також, що в окремих випадках подібні уточнення мали запобігти намаганням частини шляхти окремих регіонів змінити місце проведення сеймикових зібрань: недаремно саме у 1618 р. надзвичайний сеймик Краківського воєводства збирався у Кракові, а в 1614 і 1616 р. тут відбувалися з'їзди місцевої шляхти²²². Натомість інші вказівки, без сумніву, носили суто формальний характер. Наприклад, у Люблінському воєводстві ще за сеймовим рішенням 1532 року місце проведення сеймика перенесено з містечка Ужендов до Любліна, центрального воєводського міста²²³, де він і збирався в роки правління Зигмунта III – майже без винятків²²⁴. Тож у таких випадках вписання уточнень щодо місць скликання післясеймових сеймиків у текст поборових універсалів слід трактувати як випадковість.

У багатьох випадках сеймові ухвали регламентували усі аспекти, пов'язані зі збором податків в окремих воєводствах (землях), і тоді сеймики після сейму, очевидно, *не призначалися* (або принаймні про їх скликання чи якісь післясеймові чинності не йшлося). Зокрема, поза згаданими вище випадками, у сеймових поборових універсалах і податкових актах 1607–1629 рр. (не рахуючи надзвичайного сейму 1629 року) не згадується про післясеймові сеймики Бжеського й Іновроцлавського [1613 I], Брацлавського [1611, 1613 I, 1620, 1624, 1629 I], Волинського [1611, 1613 I, 1624, 1629 I], Каліського й Познанського [1613 I, 1616, 1618, 1629 I]²²⁵, Київського [1611, 1613 I, 1613 II, 1619, 1620, 1624, 1626 I, 1629 I], Краківського [1611, 1629 I], Ленчицького [1609 (хоча в поборовому універсалі про сплату побору не згадано), 1611 (хоча поборця не вказаний), 1613 I], Мальборкського [1613 I], Підляського [1609, 1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1619], Плоцького [1613 I, 1616, 1618, 1619, 1629 I (хоча поборця не вказаний)], Подільського [1607, 1611, 1613 I, 1613 II, 1618, 1626 I], Руського [1609, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618, 1626 I], Сандомирського [1611, 1613 I, 1626 I], Серадзького [1607, 1611, 1613 I, 1613 II, 1616, 1618] воєводств,

²²¹ Filipczak-Kocur A. Sejmik sieradzki za Wazów... S. 21, 161–176.

²²² ASWK. T. I. S. 386.

²²³ Volumina legum. T. I. S. 251; *Ujma M.* Sejmik lubelski... S. 22.

²²⁴ З сеймиків Люблінського воєводства, котрі проводилися в 1587–1632 рр. і щодо яких є відомості, лише два відбулися поза Любліном – перед сеймами 1624 і другим 1629 років (*Ujma M.* Sejmik lubelski... S. 232–236), проте власне в їх поборових універсалах жодних застережень стосовно місця проведення післясеймових люблінських сеймиків немає.

²²⁵ Згадок про скликання й проведення після цих сеймів сьредського сеймика, матеріали якого збереглися назагал добре, немає (ASWPK. T. I. Cz. 1–2).

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

Велюнської [1613 І], Галицької [1620, 1621], Добжинської [1611, 1616], Жмудської [1607, 1613 ІІ], Львівської [1607²²⁶, 1611], Мельницької [1620, 1629 І (хоча поборця не вказаний)], Холмської [1609 (хоча про сплату побору не згадано), 1611, 1618, 1624] земель, Заторського князівства [1611, 1626 І, 1627], Інфлянтської землі [1613 І, 1618, 1619 (хоча нічого не дозволено)], Варшавської [1609, 1611 (хоча поборця не вказаний), 1613 І, 1613 ІІ, 1616, 1618, 1619, 1620, 1629 І], Вишгородської [1609, 1611, 1613 І (хоча поборця не вказаний), 1616, 1618, 1619, 1629 І (хоча поборця не вказаний)], Віської [1609, 1611, 1613 І, 1613 ІІ, 1616, 1618, 1619, 1624, 1626 І, 1629 І (хоча поборця не вказаний)], Закрочимської [1607, 1609, 1611 (хоча поборця не вказаний), 1613 І (хоча поборця не вказаний), 1616, 1618, 1619, 1620, 1626 І, 1629 І], Лівської [1611, 1613 І, 1616, 1629 І (хоча поборця не вказаний)], Ломжинської [1609, 1611, 1613 І (хоча поборця не вказаний), 1613 ІІ, 1616, 1627, 1629 І], Нурської [1613 І, 1613 ІІ, 1616, 1618, 1619, 1620], Рожанської [1609, 1611, 1613 І, 1613 ІІ, 1616, 1618, 1619, 1629 І], Цеханувської [1611, 1613 І, 1616, 1618, 1619, 1629 І], Черської [1607, 1611 (хоча поборця не вказаний), 1613 І, 1613 ІІ, 1616, 1619, 1620, 1629 І] земель Мазовецького воєводства, Берестейського [1607, 1613 І, 1616, 1621, 1626 ІІ (хоча поборця не вказаний)], Браславського [1607, 1611 (хоча поборця не вказаний)], Віленського [1609, 1611, 1626 І, 1628], Вітебського [1613 ІІ], Волковиського [1607, 1618], Гостинського [1609, 1611, 1613 І, 1618, 1619], Гроденського [1607, 1609, 1611, 1613 І (хоча поборця не вказаний), 1613 ІІ, 1618], Ковенського [1618 (хоча поборця не вказаний)], Лідського [1613 І, 1626 І], Мінського [1609, 1628], Мозирського [1609, 1628], Мстиславського [1607, 1609, 1628, 1629 І (хоча взагалі нічого не вказано, очевидно через друкарську помилку)], Новогородського [1619 (хоча поборця не вказаний), 1624 (хоча поборця не вказаний), 1629 І (хоча поборця не вказаний)], Оршанського [1609], Ошмянського [1609, 1613 І, 1613 ІІ, 1618, 1619, 1628], Пінського [1607, 1609, 1613 І, 1616], Полоцького [1613 ІІ (хоча поборця не вказаний)], Равського [1607, 1611, 1616, 1618, 1619, 1620, 1626 І, 1629 І], Річицького [1609, 1619], Слонімського [1616], Смоленського [1626 І, 1628, 1629 І], Сохачевського [1618, 1619, 1620], Стародубського [1626 І (хоча поборця не вказаний), 1628 (хоча поборця не вказаний), 1629 І], Троцького [1609] повітів. Ймовірно, відсутність вказівок про сеймики окремих воєводств (земель) подекуди слід трактувати як випадковість (у тому числі й спричинену друкарськими помилками). Так, у поборовому універсалі 1628 року для Галицької землі взагалі нічого не вказано (залишено вільне місце)²²⁷, можливо галицьких послів не було на сеймі. Відтак королю довелося скликати для галицької шляхти сеймик на 14 серпня і відряджати на нього свого посла, а прийняття остаточного рішення про сплату

²²⁶ На вишеньський сеймик 8 серпня 1607 р. зібралася шляхта лише Перемишльської й Сяноцької земель (AGZ. Т. XX. S. 125–126).

²²⁷ Volumina legum. Т. III. S. 288.

12 поборів затягнулося ще до депутатського сеймика 11 вересня²²⁸. Зрештою, не завжди чинності, які відкладалися сеймовими послами “до братії”, мали здійснюватися на післясеймових сеймиках. Так, у 1627 р. вибори поборці в Рожанській землі мали відбутися поза призначеним на 7 січня сеймиком – на перших кверелах, і подібні випадки не були поодинокими²²⁹.

Слід враховувати, також, що окремі воєводства і землі в сеймових податкових актах фігурують нерегулярно або не впродовж усього правління Зигмунта III. Так, Смоленське воєводство вперше згадано в поборовому універсалі сейму 1621 року; Стародубський повіт фігурує в податкових актах сеймів 1626 (I), 1626 (II), 1628, 1629 (II), 1632 років, натомість його бракує в документах 1627, 1629 (I) років; Інфлянтські землі, які вперше названі в 1589 р., не згадано в податкових актах сеймів 1626 (I), 1626 (II), 1627, 1628, 1629 (I), 1629 (II), 1631, 1632 років.

* * *

Поборові універсали сеймів кінця XVI – першої третини XVII ст. виразно унаочнюють розвиток сеймової системи Речі Посполитої в перші десятиліття її існування. До 1587 року згадки про сеймики в сеймових податкових актах носять епізодичний характер і стосуються лише окремих, оказіальних питань або деяких воєводств і земель. Подібно й у першій половині правління Зигмунта III – у 1587–1606 роках – тенденція до податкової емансипації регіонів країни (і, відповідно, їх сеймових зібрань) набуває певного розвитку, хоча й залишається маловиразною. Дедалі частіше в поборових універсалах йшлося про відкладення тих чи інших податкових питань “до братії”, проте сеймики згадуються нечасто, і це попри поступове запровадження саме в цей період

²²⁸ AGZ. T. XXIV. S. 35–37.

²²⁹ Зокрема, згідно з сеймовими податковими актами, поза сеймиками мали відбуватися наступні чинності: у воєводствах і повітах, послі яких взяли обрання поборців “до братії”, їх вибори – на майбутніх кверелах (перших після публікації універсалу), про що слід було листовно повідомити (не пізніше аніж за шість тижнів) підскарбія [1603]; прийняття декларації про податки в Галицькій землі – на других роках [1609]; вибори поборці в Белзькому воєводстві – на перший роках після Трьох Королів [1611]; вибори поборці в Холмській землі – на найближчих земських роках [1613 I]; вибори поборці в Галицькій землі – на найближчих галицьких кверелах [1613 I]; вибори поборці в Равському повіті – на перших кверелах після сейму [1613 I]; вибори поборці в Холмській землі – на перших земських роках [1613 II]; вибори поборці в Сandomирському воєводстві – під час оказовання 7 липня [1616]; вибори поборці в Сохачевській землі – на гродських рочках [1616]; вибори поборці в Ломжинській землі – на перших ломжинських кверелах [1618]; обговорення взятого “до братії” шафунку поборів у Віській і Лівській землях – на перших гродських рочках [1620]; обговорення взятих “до братії” шафунку поборів і посполитого рушення в Цеханувській землі – на перших гродських рочках, тобто наступного дня після початку рочків [1620]; вибори поборці в Лівській землі – на перших кверелах [1627]. Ймовірно, що в деяких випадках здійснення подібних чинностей шляхтою, яка збиралася на сесії місцевих судів, могло набувати рис з’їздів чи сеймиків.

СЕЙМИКИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У СВІТЛІ СЕЙМОВИХ ПОБОРОВИХ УНІВЕРСАЛІВ

післясеймових сеймиків – нового типу сеймикових зібрань, орієнтованих власне на підтвердження й реалізацію сеймових постанов, у першу чергу податкового характеру.

У другій половині правління Зигмунта III – від 1607 року – ситуація докорінно змінюється. У сеймових поборових універсалах регламентуються різноманітні аспекти функціонування сеймиків, у першу чергу післясеймових: мета й завдання їх скликання в окремих воєводствах і землях, тематика майбутніх сеймикових нарад та ухвал, обставини, час і місце проведення зібрань тощо. Поява цих численних розпоряджень, вказівок і згадок була обумовлена браком чіткої правової регуляції інституту післясеймових сеймиків, тоді як інтенсифікація фіскального життя Речі Посполитої *volens nolens* спонукала до активнішої участі рядової шляхти у роботі податкової системи країни в регіонах, що власне і могло бути реалізованим через податкову діяльність сеймиків. Проте розпорядження в кожному поборовому універсалі були короткотерміновими (фактично одноразовими) і визначали роботу сеймикових зібрань лише після цього, конкретного сейму, а не запроваджували узвичаєну практику. Це відповідало традиційному світоглядові пересічного шляхтича, оскільки в його очах і збір податків, і проведення післясеймових сеймиків для вирішення податкових питань були тимчасовими й надзвичайними заходами, в усталенні яких шляхта не бачила потреби. Відтак регламентація діяльності післясеймових сеймиків не набула в сеймових податкових ухвалах чіткого, регулярного і загальнодержавного характеру, а варіювалася в окремі періоди для кожного регіону (особливо, щодо часу скликання й завдань окремих сеймикових зібрань) – очевидно, в залежності від його просторового розміщення і економічного становища, рівня політичної культури місцевих шляхетських корпорацій, політичних орієнтацій їх лідерів та конкретної ситуації. У такий спосіб проявлялась *de facto* регіональна специфіка функціонування сеймикової системи Речі Посполитої.

DIETINES OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN LIGHT OF THE ADOPTED TAX UNIVERSALS (1587–1632)

Oleksiy VINNYCHENKO

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of the Ancient History of Ukraine and the Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

Tax statute as a specific type of parliamentary decisions stood out among the constitutions issued by the Diets of Polish Kingdom in the first half of XVIth century. Over time, these statutes – called “tax universals” – became the established form, which served as the king’s address (universal) to the residents of the country about the need for tax collection and also

included the instruction, which specifically addressed the procedure of taxation. The desire of the nobility to control public taxation caused the emergence of numerous references to the dietins in the texts of the Diet's tax universals. In fact, the latter were transformed into the documents that regulated the functioning of a dietine system in the country during the governing years of King Zygmunt III Waza (1587–1632). Partly, this happened due to the emergence of a new type of nobility's meetings – post-diet dietines. Tax universals regulated or simply mentioned various aspects of dietine activity in some provinces and territories: the circumstances of carrying out, subjects for future dietine meetings, connection to certain dietine conventions.

Key words: Polish-Lithuanian Commonwealth, Zygmunt III Waza, parliamentary system, diet, dietine, tax collection, tax universals.

СЕЙМИКИ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ В СВЕТЕ СЕЙМОВЫХ ПОБОРОВЫХ УНИВЕРСАЛОВ (1587–1632)

Алексей ВИННИЧЕНКО

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра древней истории Украины и архивоведения
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Налоговые постановления как особый вид парламентских актов выделились из конституций сейма Польского королевства в первой половине XVI в. Со временем такие постановления – под названием “поборовых универсалов” – приняли устоявшуюся форму, представляя собой обращение (универсал) короля к жителям всей страны про необходимость уплаты налога (побора) и, одновременно, инструкцию, которая подробно определяла порядок его сбора. Стремление широких масс шляхты контролировать налоговую сферу обусловило появление многочисленных упоминаний о сеймиках в текстах сеймовых поборовых универсалов. Последние в годы правления в Речи Посполитой короля Сигизмунда III Вазы (1587–1632) фактически стали документами, которые регламентировали функционирование сеймиковой системы в стране. Частично это было связано с появлением нового типа шляхетских собраний – послесеймовых сеймиков. В поборовых универсалах регулировались или просто упоминались различные аспекты деятельности сеймиков в отдельных воеводствах и землях: обстоятельства проведения, тематика будущих сеймиковых дискуссий, проведение во время или в связи с сеймиковыми собраниями определенных публичных акций.

Ключевые слова: Речь Посполитая, Сигизмунд III Ваза, парламентская система, сейм, сеймики, налоги, поборовые универсалы.

Стаття надійшла до редколегії 1.08.2010

Прийнята до друку 30.11.2010